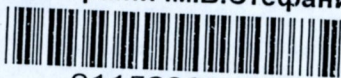

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01158989 (+)

2012
Бібліотека оригінальних творів
для зрілої, ідейної
молодіжи і родин виховуючих молодіж.
Видав: о. Др. ЗАСТИРЕЦЬ ЙОСИФ.

Випуск 1.

МЛИН

Драма в пяти діях зі сучасних часів

мира і війни

НАПИСАВ

ОС. ЯН. ПАРТИЦЬКИЙ.

Львів, 1918.

Печатня Ставропільського Інститута.

Адреса видавництва: о. Др. Застирець Йосиф, Львів,
:: ул. св. Софії 20, або ц. к. академ. гімназія. ::

:: Пренумерата за 4 випуски 12 К = 6 карбованців. ::
Поодинокі випуски по 3 К. згл. по півтора карбованця.

В. 2491

20

МЛИН

ДРАМА В ПЯТИ ДІЯХ ЗІ СУЧАСНИХ ЧАСІВ
МИРА І ВІЙНИ.

НАПИСАВ

ОС. ЯК. ПАРТИЦЬКИЙ.

ЛЬВІВ 1918.

НАКЛАДОМ ВИДАВЦЯ о. Д-РА ЗАСТИРЦЯ ИОСИФА.

З ДРУКАРНІ СТАВРОПОЛІТИСЬКОГО ІНСТИТУТА

ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

177992

0-50 p

ЛИЦЕДІЇ :

Орися.
 Роман, кандидат адвокатури, вї брат.
 Мати попередних, мельничиха.
 Марія, молода жінка поміщика.
 Шмідайтзен, багатий власник дібр.
 Семен, мельник — помічник.
 Капелюшник, старець.
 Ганна, служниця мельників.
 Конрад Сухар, коминяр.
 Пилят, високий чиновник.
 Судія.
 Возний.
 Таємничка, завельована дама.
 Французка, незнакома жінка.
 Двох критиків: Лоза, Темний.
 Жид.
 Щедрівники.
 Січові стрільці-Соколи.
 Женці.
 Лісний.
 Гайдуки.
 Вязні.
 Ранені, жовніри.
 Лікар.
 Війт з членами Комісії.
 Учасники польованя, глядачі і инші лица,
 міщане та селяне.

Місце дії: Волинь, околиця над Стиром.

Львівська державна
 наукова бібліотека
 № 27.463

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
 АН УРСР
 № И-36256

ДІЯ ПЕРША.

Кімната у досягь засібних мельників і господарів. Побіч широкі двері до ванькіря. На стіні під стелею ряд образів. Стоди і крісла на біло мальовані. Усе прибране святочно та свідчить про замилуване до народних традицій.

ЯВА I.

Орися (кінчить порядкувати у кімнаті та співає)
Ой за млином, краї дороги, стоїть камінь марму-
ровий,
На камені мармуровім сидить хлопець чорно-
бровий.

Сидить же він, сидить, таї думку думає...

Семен (входить обережно та доспіває): Любив
же він дівчиноньку...

Орися (засоромивши ся) Вранці рано, а вже мені чогось так весело... Сем. Нині Новий Рік, нова надія на щастє!... Я прийшов тому Вам, Орисю, лем перший пожелати: Щасного літа, гаразду з роси й води, здоровля і доброго чорнобривого жениха... Ор. (охочо) А я Вам, Семене, дякую та бажаю, щоби ви вскорі мали своє газдівство, свій млин... Сем. І свою мельничиху з білим, як пшенична мука, личком бо млин без мельнички то клітка без пташки. О дякую, дякую, тільки не знаю чи я гідний її любови... Ор. Гадаю, що трудящий, гарний і молодий хлопець буде при відповідних обставинок гідним любови...

Сем. Він буде щасливий! Ор. Гадка про завтра не бува дозрілою, але нині буває пожиточною. Щастє не все спішить ся. Треба його здобувати... Ось чи не мама йдуть? Вийдіть до сінни! Темно, вони не побачують... Я кінчаю свою роботу. Все в той день ечером приходять і колядники. Ї й гарні хлопці...

Сем. О! О!... (виходить).

Ор. Мама прийняли його перед півроком, щоби доглядав господарства та молів в млинї. Всї його

полюбили. Мама кажуть, що він трудящий, як небіщик тато. І я його... досить люблю. Його чорні, гарні очі, погідне чоло, тоненький носик, а ті вуса!... Але всеж він перелетна птиця. Полетить даліше. О, не скоро повірю я мушині. Кільки то люди в млині, бувало, не нарозказують ся про нещасливі жінки? Я хоч мала була, так слухала. На ялову ринву не сплине стільки води, скільки думаю, вони сліз виплакали. Воліла би я і не любити ся і весни не мати і не віддавати ся, чим жити з наприханци звичаним. А може я за обережна? Також не все добре буває. Змарнію?... Боже, чому моя така дівоча вдача?

ЯВА II.

Входять мати і Семен, опісля Роман. **Мати**, до Орисі вказуючи в сторону вікна: Орисю, Орисю, приїхав наш Ромко! Що то своя дітина! На „Новий рік“ хоче мамі пожелати...

Орися (врадувана) і Семен Ходім звітати ся! Мати Стривайте хвилинку! Ось челядь, бачте, пастушок і гусярка складають йому желаня, як батькови бувало... Вже йде!

Роман (входячи): Поздоровляю Вас щирим словом! В здоровлю всі? (Цілує матір і сестру) Ви Семене? Ор. Ти зробив нам милу несподіванку. І не писав, що приїдеш. Ром. Передучера отримав я ступень доктора прав та приїхав маючи свобідний час, зі своїми найдорожшими натішити ся, відпочати довший час... Мати, Ор. і Сем.: На здоровле, щасте і добро! Ром. Щиренько дякую! Все мене до Вас, мамо і сестро, тягне та до того нашого млина. Сем. А до мене ні? Ром. Чому ні? Ви доглядаєте як батько наш млин. Все в газдівстві як бачу, в порядку се й вапа Семене за... Сем. Ви, пане, хоч юрист та не антихрист, не любите грошей лише млин. О, наші люде уже не такі! Муку беруть з міста. пшеничну, як сонце, білу... На передновку, як лем нема хліба тоді звертають ся до „свого“ млина. Ром. Не всі вчені люди вчено й думають. Чоловік без ідей, то млин без коліс і збіжа. Мати (приготовивши чарки на мід) Загрій ся, сину! І нам потепліє серед студени. Пожелав, ти, мені здоровля й добра. Дай, Боже, й тобі всего того! А памятай,

привези мені сего року меценасову, гарну і добру невісточку... Ром. Стократь Вам дякую, люба мамо і тобі Орісечко, та й вам Семене!

Ор. Мід той, що його пємо, варили ще небіцик наші тато. Ром. Ох!... Жаль тисне за серце, коли нагадаю розбійничий наїзд двораків на наш млин. Страшно й згадати, як вони звалили батька на землю, що боронив вступу до млина, а один з лукавих цїляв їм рушницею в груди. Ор. Щастє, що ти вдарив тоді дворака палицею по руці. Стріл пійшов в землю. Ти вратував татови житє. Мати. Так, так, діти! Але від того знуцаня та удару ногою в бік почав мій Якубцьо, а ваш тато, хорувати доки в кілька неділь... (плаче)... Ром. Читав я в часописї, що инший пан поміщик, назвиском Шмідайзен, купив сї добра.

Мати. Може буде нам та бідним людям лекше жити...

Ор. І я так гадаю. Сем. А я гадаю, що як в приказці: „Міняй, свату, слїпу за носату!“ Чи маїнат, чи поміщик, кождий з них бачить зі своєї палати сей ваш млин. Не дасть він їм спокійно спати! Тай заздрість їм, що лише сей один млин не в їхніх руках. Ром. Зависть може бути й наслідком культурних змагань. Коби без наміру знищення. Але великі пани — дідичі бувають хлопами а за те селяне аристократами. Я й посвятив ся правничим студіям, щоби можна кожду нашу батьківщину боронити. Мати. Снилось ся мені над раном, що до млина крізь двері влетїв шуляка за утікаючою куропатвою. Такий завзятий! Але вратувала єї якась біла кітка, кинувши ся на шуляку. Сем. А мені снило ся, що я біг по мостї до Орісї, щоби зашила мені роздертий питель. В тім чую, міст підо мною завалив ся. Буджу ся з просоня, а то... Ор. Говорїть, що?... Сем. Лем ліжко мені завалило ся та я з дошками внав на помїст. Мати, Ром., Ор. (сміючи ся) Ха, ха, ха! Мати. Він нас все розвеселює, хоч сам світом нудить. Сем. Ось собаки уїдають... Чи не бере візник — жид, що привіз пана Романа, сїна для своїх шкапенят! Ор. Даруйте йому — се бідак! (Семен виходить).

ЯВА ІІІ.

В дверях являє ся Капелюшник, сивий старець з довгою бородою. Він біловбраний з двома на перехресть завішеними на боки полотняними торбами та з кривулею в руці. Переступивши поважно поріг, кликає серед хати і молить ся.

Капелюшник: І за дїда Гилька і за прадїда Грицька, що оснував Грицоволю, що тут сидїли, млин любили, добро людям творили... Отче наш їже єси на... Роман (по молитві старця). Ви їх запам'ятали? Капел. Я дев'ять десятків лїт на собі двигаю. З дїдом вашим їздив по пшеницю на Поділь. Тата вашого бавив, та як і вам деркачі до забави стругав. Ви, пане Романе, женаті? Ром. Ще вільний, свободний. Скажіть, дїдусю, що нового чувати? Капел. Не добре. Пан, що тепер настав, обїзджає вже свої добра. Але він не буде мати ні щастя, ні добра!... Мати, Ор. (здивовані). Чому? Чому? Скажіть дїдусю! Капел. Вам, добрим християнам, скажу... Той Шмідко вештав ся замолоду в Почаївскім монастирі. Одного разу пропала там з голови Пречистої Матїньки золота корона та монастирський скарб. Я був там дячком в крилосї. Крадїж не виявила ся. Тодї закликав ігумен, що хто той скарб-корону, яку ще наш князь, що татар побивав, до церкви у Волинї Матїньці Божій вчестив, у себе заберіть або змінє на марний гріш — часове добро, сей не буде мати щастя в тїм світї, а спасеня в сїм... Опісля, кажу Вам, зник Шмідко. Богато води поплило від того часу нашим Стиром... От зачуваю я, що він на чужинї розбогатїв а тепер в нас ключ закупив. Наш край, свому дорогий а чужому земля обїцяна, що медом і молоком... Він не звідси родом... Ор. Аж за плечима морозить і страшно стає, коли чую що люди не матимуть щастя. Мати Чи пан Шмідайзен женатий?... Капел. Його жінка, тото кажу я вам, добра панї наче би нашої віри. Чого вона за него віддала ся?! Звідки вона, не знаю. Я був вчора в замку за милостинею. Вона велїла менї дати теплої страви, опісля просила мене заграти на лірі. Я грав, грав і співав старечим голосом. А она, кажу я вам, слухала, слухала довго а потїм станули єї сльози в очах. О, хто від пісні сплече, той любить правду і добре має серце... (Між тим вносить служ-

ниця Ганна накрите до перекуски, а Семен вкидає майже рівночасно жида до кімнати. Жид паде в обійми Ганни. Капелюшник отримавши від Романа і матери милостиню, вимінає жида і виходить з молитвою на устах).

ЯВА IV.

Ганна (до жида) Тьфу на тебе! **Семен** А ти, жидку, куди береш ся? Брав чуже сіно, а тепер залицяє ся до чужої дівчини (ударяючи його кулаком) а не цілуй Ганни!

Жид То панна Ганна мене цілувала. Я се чув по бороді. Не гнівайте ся за сіно. Давно, як не було залізницї, — бодай вона в трепізя заїхала — було добре жити та фірманити. Я возив панів і купців і до Кремянця і до Київа і до Одеси. Я знав цілу Україну. Привіз бувало і кількадесять дукатів. Нині я зійшов на далус. Семен Ти їздив на Україну за дукачами. А я зійшов її піхотинцем почавши від Лемківщини. Там не міг я знести лютої мачохи, що запанувала в хаті моїх батьків, та піїшов ще дитиною десяти літ у світ. В Києві навчили мене письма, я працював відтак у літографа, а що камінь мені подобав ся, то від літографа піїшов я кувати млинські каміня аж під Чернигів. Потім вернув над Рось. Там хотіли мене взяти в москалі, але я погадав собі: Навіщо має куля вертіти в моїм мясиві та костях. Лучше най хроби зїдять мясо з мукою та на старість, тому втікав я ногами через кордон. Там перевіз мене якийсь пачкар-жид, тай аж оттут я й лем опинив ся. Жид. Се я вас, Семене, перевіз. Як я вїхав в рїв, то ви вдарили мене пужаком по плечах і до того ще й не заплатили. Може тепер, пане мельнику, маєте грошенята... Сем. Має лем знамениту память! Знає не тільки, хто його бив, але і де бив. Ром. (даючи жидови гроші). Натє, вам за перевіз.

Жид. То вже разом? Дай вам, Боже, здоровля! А вжеж, що пан, то не Семен... Ор. Семене, дайте йому ще сіна на бричку. Сем. (виходячи з жидом) Скажіть мені, єврею, чим ви подобали ся вашій Сурі, що ще доси не взяла з вами „гету“, бо то хоч вас в коноплі постав!

Жид. Ну, я її все слухаю. І ви так робіть, як паннунця Орися каже і давайте багато сіна, а воно у вас як сам цвіт! (виходять).

ЯВА V.

(Входить двоє селян один з батогом). Селяни Здорові були з Новим Роком! Роман і Мати Здорові були й ви! Селянин. Змололи? Мати Ще позавчера. (До Семена, що вертає по якусь орудку): На, ключ до шпіхліра. Вечерів. Видай муку! (Семен виходить з одним селянином)

Ром. (до другого): Що у вас чувати? Селянин Не добре!... Мій брат служить у дворі. Там говорив новий пан, що відбере ваш млин. Тому, хоч я ще маю в діжці муку, так вибрав ся з міркою до вас по вечірні, щоби перестеречи. Шкода такого млина! Тут і добре веретено і видатний питель. В літі не бороните попасти коней коло млина, а в зимі, як заскочить нас мороз і колеса замерзнуть, то от ваші мама, дай їм Боже здоровля, звaryть нам галушок і дадуть теплого молока. То свій млин, не панський, де здеруть за мливо і стій коло коша, то таки вкрадуть як не збіжа то муку. Ор. Такий багатий пан не схоче нас кривдити.

Мати. Горе бідній вдові! Знаю я сих панів! Де доживу я мого віку? Ром. Не журіть ся, мамусю! За нами закони. Можемо доказати довголітне посіданє. Мати. Правда, сину, але я наслухала ся, що інші закони для пана, інші для низшого чоловіка. Ой, зле заповідаєть ся нам Новий Рік! Я гадала прийняти зятя, щоби в млинї раду давав, а тут напосів ся вже ворог на наш млин. Ром. Се, мабуть, поголоска. Ор. Чую, як у млинї скриплять двері. Селянин. Спішу скинути збіже. Коні мерзнуть! Прощайте! Ром. і мати. Прощайте, з Богом!

ЯВА VI.

Чути спів щедрівників, що входять до кімнати, вичаючі пісню:

Господароньки, чи ви є в дома? — Ми у вас.
Просив вас Господь на вечероньку — До себе.

Дарує вам сто кіп гречки жита пшениці—Вродити.
Дайже вам, Боже, щастя здоровля — Прожити!

Мати, Роман, Орися. Дякуємо за добре слово! Мати (частуючи) Ось, медок! Випийте, загрийте ся! Мабуть добре змерзли! Щедрівники. Та ми не з леду, а з мяса — костий та теплої крови. Медом не гордимо, а книша не забудемо просити. Бувало небішик і гривенку в руку... Що то свої, добрі люди! А прийди до Шмідка, такого пана, а він вас і псами поськує! Ром. Минайте чужинців! Семен (входячи до щедрівників) Возміть мене зі собою! Поможу вам співати. Я знаю щедрівки з України. Разом в гурті навчимо Шмідка і його собак!... Я чув все.

Мати. Тільки не чвани ся, лучше лишай ся дома. Треба з ліхтарнею заглянути до стайні, чи нема малого лошатка. Впрочім тепер стічня вовків. Аж з Поліся підходять. На дворі заметіль, що й світа Божого не видко. Щедрівник. Лютийший від вовка була лихий чоловік. Ми Семена відпровадимо. Ор. А додержіть обіцянки!

Щедрівник (другий). Або то жнива, чи рій виходить, що нема часу? (До товаришів) Пора нам уже йти! Спаси Біг, вам за все добре і чесне, милі господарі! Нумо, заспіваймо ще на пращанє тої старосвітської, ярної: (Спів.)

Solo: Сам ходжу сам! Всі: Десь батьків, десь роди

Solo: Мур вимури́в! Сніг витопив! [позадівав?

Тай на мене молодую, вдовую—на біду лишив.

Всі: Не жури ся, вдовоньку! Приїде ти паненько.

Привезети сновоньку—Красшую, ліпшую, як ось тота!

(При останніх словах вказують, жартуючи на Ори-

сю). Семен. Лем як тота, лучшої не буде. Щед-

рівники (виходячи) Правда, Правда, Добраніч!

Мати З Богом йдїть, назарік вернїть! (Семен також виходить).

ЯВА VII.

Мати. Звичайно, як чужий чоловік! Наймит... Любить пусте... От, вже з ними й пійшов. Нема то як своя дитина!... І любить і догляне і розвеселить! А чужий? Не даї, Боже, лиха, ворога, то перший покинув би нас бідних... Ор. Може він не такий,

мамо? Мати (до Романа) Вона його все боронить! Вибий собі його з голови... Не віддала би я моєї дитини за него... Се вандрівний чоловік. Ор. Мамо, мамо!

Мати. Я старша, досвідчена... Не хочу лиха своїй дитині!

Ром. Правда, мамо; але як би такий жених був добрий, трудящий, щиро полюбив Орися, а ви мамо, мали нагоду через довший час — от хоч би рік-півтора об с'єм перекопати ся, то чи тоді відраджували би? Мати (сміючи ся) Мабуть ні... Ром. Се, Орися, для тебе рада. Ор. Я й тобі таке порадила-б! Мати. Здає ся мені, що Орися знайде скорше доброго мужа, чим ти таку синову, що й мені була би до вподоби і не стидала ся мамі-мельничихи!.. Ром. Я оженю ся лишень з доброю, розумною і людиною нашої вдачі. Інакше впишу ся на лісту старих соколиків! Ор. Дай тобі, Боже, знайти своє щастє! І я зрадїю й потанцюю. Але покищо ти здоровенний. Пора відпочати... Ходи, вкажу тобі в ванькирі постіль. (До себе) Може довідаю ся там від него як буде звати ся його панї адвокатава. О знаю я хлопців! Суджену держать вони в серцю в тайні нераз і перед мамою. Ром. Добре, люба сестричко! Відпічну, бо й перемерз в дорозї. А поки-що ще раз вам, дорога рідна мамо і тобі, сестро: Щасливого і солодкого Нового Року! Не журить ся, бо не в журбі нам жити! Бог допоможе, здоровля і добра доложить! (Роман і Орися відходять. Мати підносить руки як до молитви. Відтак лягає спати. Підчас сего темнїє а потім зміняє ся декорація в сон матери представляючий руїну млина. По кількох хвилях мати підносить ся і стрівожена руїною скрикає, цотім

ЗАНАВІСА ПАДАЄ.

ДРУГА ДІЯ.

Околиця коло млина. Став зарослий подекуди очеретом. Дельше горбковатий терен, що надавав ся до польована. Місциме лїсок. Веснина пора.

Семен (проходжує ся) Кажуть, що пан Шмідайзен прибуде на влови. На віщо тут і в весняну пору охотити ся? Звір потребує спокою. Дика качка чи гуска тепер худі як і дубельт... О ні, не о влови йому ходить! Він задумує силою і при свідках заняти сей млин в посїданє. Замкну млин і не пуцу його!.. Гм., жаль менї Орисі та бідної вдови, а то... Скільки вони лем не наплачуть ся через того чужинця? Як Орися любить свою маму!?. Може вона і мене любить?.. Коби то можна заглянути через які дверці або віконця в серце, що в нїм криєть ся? Мучить мене сумнів. Чому вона не сказала менї рішучого слова? Я єї питав... Бідний я бурлака! Гиняюсь по всїм усюдам. Ніде не чую любови! Людям здаєть ся, що я веселий, а мій сміх давить моє серце! Якби не Орися, то давно не було би мене в тїм млинї. Жаль менї і вдови! Пан готов виконати свою погрозу. Роман вчений в праві а Шмідайзен мудрий зі своїми судіями-приятелями. Такі юристи то, мовляли мої батько, антихристи. Я тепер одинокий в світі не маю нічого до страчїня. Ужю сили! Опісля втечу.. Але тоді пропала би для мене Орися... О, коби спосіб на Шмідка? (Проти Семена йде Роман і оба придивляють ся на боці слїдуючїй яві).

ЯВА II.

Дорогою йде звільна двох сурдутовцїв: Лоза Темний. До них прилучує ся Роман.

Лоза: Знаєте, товариші, я в тїм закутку почав досліджувати світогляд і побут зокрема тих

людей, що їдуть до Канади, Бразилії. О, інтересна се річ для етроґрафа! Темний. Від млина починаєш? Лоза Тут лекше о добрий хліб, страву... Ром. Не лучше було би тобі, брате, остати добрим публіцистом хочби в осередку всіх закутків, старати ся, щоби народ не виїздив і не складав плаксивих пісень та щоби канадники вертали зза моря на батьківщину, де і молоко і мед і свій народ.

Лоза. Я не так політик як критик-естетик. Я маю до сего талант.

Ром. Ага, естетик-паптетник! А творчої діяльності, а роботи? Правда, читав я твою останню критику. Лоза Добре влучив письменника? Нехай не береть ся! Ром. Я по студіях і довшій подорожі може також дещо напишу. Лоза. О, буде матеріял до критики. Маєш уже що в теці? Ром. Маю начерк оповіданя, як одно племя покарало осліпленем того, — що всіх письменників ганив, а сам ніколи ні оповіданя, ні байки не склеїв. Лоза То критики не заслужені і не пожиточні люде? Ром. Як самі перше таке створять, що... Лоза. Досить сего! Скажи, отже які мають бути письменники, драматурґи, поети? Ром. Вони повинні бути підчас мира і війни людяні. Іх зір не повинен спочивати на поверхні, але вони повинні правду чесно, так як вона є, пережити, відчути і нам передати. Вони не мають говорити гарно неправди а свою нестійність покривати гарними словами. Волю гикавого бесідника як критика, що схлібляє товпі а вона несвідома йому. Яке лихо, не повстає з написаного слова, що засіває витоптану уже стежку між правдою а неправдою шкідним насінєм... Чесний чоловік герой без довгих монольоґів, ділають розсудно під вражінем хвилі і тоді вони великі. Творець, що відірветь ся від пересудів, а в повісти чи другім творі уникає хворої фантазії-кисти не готовить пожежі, пристрасти, і не надуживає свої форми ні післанництва та не зводить. Той мистець, що усе досвідчив, випробував і нам се з красою передав. Тем. А як випробував? Ром. Житєм або через спромогу в часі траґічних хвиль житя. Як вітер жене ненависть, о тоді, письменники, не падайте і не ховайте ся! Коли невправна або спродайна рука вливає святий олій крізь вікно в хату, що її діти підпалили,

тоді най він вогню не роздмухує. Великий буде той письменник, що заблудившого своїнника і чужого в свою введе культуру, ідейний оптимізм, красу і додасть своїм заохоти — енергії. Лоза Ви змінюєте вартість письменників? Ром. Ні, хочу сказати, що лише тоді, коли когут піє буде рано, коли кури кудкудакають, то ні.

Тем. Для мене лишає ся поле язикове, правила граматики. Ром. Вони як і характер героя, дають відносини до життя. Змінюють ся тому в супереч мнимим, незмінним правилам критиків чи знатоків. Фрагментами є характерні черти бо вони є тим, чого в чоловіці не все розуміємо, що не вдоволяє, що сказати би чуже. Мимо того йде герой чи письменник як дороговказник наперед, а не хоче, щоби йому товпа лізла на старі дороги та ставала на обломані плоти. Розумієш, впрочім...

(Надїзджає) Жид (і кличе до свого візника): Фавус ости посторонкес фін ди орчекес ништ іт ангечепт? (Побачивши попередних) Ми жиди дивимо ся, щоби все їхати вперед... Ром. Чи чуєте, товариші?

ЯВА III.

(Жид злізши з візка, йде проти Романа і Семена; сурдутовці відходять. Семен робить за критиками іронічний гест). Жид: Добридень! Є пан собака в дома? Семен. Добрий день. Він нині на лянцюху, не подере бекеші.

Чого ти волочиш ся як циган? Жид Скуповлюю воскобойну, корки, фляшки, клоче. Кінь один згинув, донька вмерла, зять з грішми в Америці. Тільки в рабіна не згине корова... Я зійшов на далус.

Ром. Заробите на хліб? Жид. Мене знають тутешні люде. Тато мій був вірником в млині за вашого діда. Мололи муку на пейсах. Тато всадили руку між пальці веретена чи мельник не бере собі муки. Пальці від коліс вхопили єго за руку, вирвали з рамени і поломали кости карбуючи як ліщину. Тато вмер. Я злякав ся млина. Фірманю. Млин я би продав. Ром. Місце де батько помер? Жид Ну і я вму.

Ром. Може посвідчите в суді, що млин був власністю мого діда і тата? Жид: Я суду бою ся! Я добре не пам'ятаю. Сем. (Грозячи): Як тебе почастую!

Ром. Числїм в усіх справах лишь на свої сили (відходить відвернений від жида). Сем. Що маєш в мішку? Жид Дістав я в дворі від служби заячі скірки. Сем. Не будеш мати з них ременю на чоботи. Жид Лише шіврову скірку наобув для панів. Впрочім без заячої скірки ніхто не обійде ся. Жид має заячу скірку від уродження тай ваші селяни, ну і пани... Сем. Дотепний! Тому не хочеш свідчити. Дай мені одну, цілу скірку. Ось тобі гроші (платить)! Жид Та вже беріть за ту ціну, але додайте гладущик молока, гарнець бараболь та яку воцину. Сем: Просіть у Орісі. (Жид відходить) Прийшла мені нова гадка! Нароблю встиду нашому дідичеві — Попам'ятає він се „польоване“ та остогидне йому сей млин. Все одно! (Відходить).

ЯВА IV.

(Входить мати, Ганна), Мати Ганно, де дівся віск? Ось є кому продати. Ганна Я стопила на трійцю до церкви. Проче продала, як ваші були слабі. Господарка вела ся вам тоді дуже недбайливо. Ром. (ввійшовши) Яка то добра слуга для мамі і Орісі!

Мати (до Ганни) Вийди, поглянь до хліва (Ганна виходить). Бачу, чому мене Ганна не слухає. Ти її хвалиш! Вона сміє казати, що я зле господарила?! Ти сидиш дома місяцями без діла та хвалиш Ганну. Не буде добра в нашій хаті! Ром. (цілуючи її в обі руки) Бог сьвідком, що я нічого злого не вчинив. Відправте Ганну. Буду за неї вам працювати. Канцелярію отворю тоді, як станете безпечні від поміщика.

Мати Знаю тебе як доброго сина, тому прощаю тобі але слуги не відправляю. Ром. Не говорять лише о тім Орісі. Мати Вийду поглянути на г'аздівство.

Оріся (заглядаючи крізь вікно) Ромасю, що мама так голосно і гнівно говорили? Слова долітали до цвітника.

Ром: Гнівали ся на Семена. Ор. На Семена? Чи він що злого вчинив? Він? Ром. Зловив я тебе! Щось ти червонієш... Залежить тобі на тім, щоби Семена ніхто не сварив. Будь спокійна! Мама нарікали лишень на газдівство. Щож ти робиш в городці? Ор. Весную. Ось любисток розріс ся. Треба сполоти. Ром. Добрий знак, як любисток розростаєть ся. Буде весіля! Ор. Мабуть у тебе. Тільки, як будеш довше сидіти на селі, то ніяка панна за тебе не віддасть ся. Скаже: з сільськими простими поровамп... Ром. А ти віддала ся-б за міщуха? Ор. Чи з села чи з міста, богач чи незможний, мені однаково, коби лише був добрий та мене любив! Скажи мені тепер, яку ти вибереш собі? Ром. Вертаючи із столиці, пізнав я дівчину панського роду, дуже богату; вона звивала ся в моім тсваристві, як вивірка; я гадав, що мене вже любить. Я рішив ся просити її о руку. Вечером був я в домі вї родичів з китицею цвітів. З бючим серцем стинув я перед панною Тинцею. Так вона звала ся. Вона до мене: Не хотіла би я мати мужем несальновця! Кажучи се, поглянула згїрдливо на мою обув, що правда замаргану болотом, бо тоді падав дощ. Ор. Чи перепросив її? Ром. Я був необережний. Правда. Але мені стало ясним, що такий крам не для мене, тай я занехав... Ор. Жінка не крам! Видко, що ти її не любив, а може не розумів. Чистість, се чеснота жінки і її теремів. Ром. Вже її мама мене за се картали. Позавтра хочу їхати до Львова. Писав по мене один меценас. Він має гарну сестру. Ор. Дай Тобі, Боже, в добрий час поїхати та до весіля стати. (Глянувши крізь вікно): Ось, ось їдуть. Панство Шмідайзени. А кілько бричок!? Велике товариство. Виджу і гарну паню. Се його жінка. А кілько прибуло шляхти?! Хоч придивлю ся, як такі папи поводять ся, як убрані.

ЯВА V.

(Гуркіт коліс стихає. Являють ся: Шмідайзен, його подруга Марія, гості, шляхта стрільці, ловчий. Їдуть вперед. Адам Шмідейзен і Марія затримують ея коло млина. Являють ся і попередні: Роман, Орися, мати). Шмідайзен (до ловчого): Провадь-

те товариство вперед на позиції, звідки почнемо польованя. Ловчий: До услуги, ясневельможний пане! Шмідейз. (побачивши Романа) Чи се ви від того млина? Ходіть ближше! Роман Просите? Шмідейз. Так. Маю до вас діло. Уступіть добровільно з млина, який є моєю власністю! Ром. Даруйте, пане, се наша батьківщина, дорозша нам над усе в світі. Шмідейз. Я купив сей млин і цілий ключ в довірю до книг ґрунтових §. 1500 цивільного закона. Ром. Писар записав в книгах через похибку або... Ми посідаємо сей млин з рода в рід в найлучшій вірі, а не в довірю... Шмідайз. (гнівно) Я вам покажу, що млин є і буде мій! Мати і Орися Вам, пане, не треба нашої кривди! Мати: Я вдова. Діти ще без свого гнізда. Моя старість... Марія (до мужа) Дорогий мужу! Лиши сих людей в спокою! Нам стане і нашого добра доволі! Шмідейз. (відходячи з гнівом до Марії) Так? Ти проти мене?! Через сей млин не могу піднести чиншу на моїх млинах. Ти повинна се розуміти, але ти поводиш ся чувством і думаєш поверховно. Мар. Такі обвинувачуваня в першій році пожитя!? Шмідайз. Досить того! Я ще з тобою розмовлю ся. Ось при березі ставу човно. Переплинь на другий беріг коротшою дорогою. Однаково не вмієш послугувати ся дубельтівкою. Веслувати умієш? Мар. Хочеш, щоби я веслувала, бо видко, ти зле веслуєш мою лодкою... житя. (Всідає на човно і бере вудку на риби. Передтим переходить Семен через сцену поспішно і з клунком. Сцені сій прислуховав ся з віддаленя Роман з Орисею і матерею) Ром. (зближивши ся) Пане, не чужого я бажаю! Я знаю закони і годі зрікати ся батьківщини. Шмідайз. (гнівно): Побачимо! (відходять).

ЯВА VI.

Марія (в лодці) Слеза тисне ся мені до ока. Стидаю ся сих, видко, добрих людей. Чому мій найблизший, бо муж, має їх кривдити? За що зазнаю від него лише догану. Знаю, він мене не любить! Чому муж присягав мені любов? Я його чогось бою ся... Чи се предчутє? Велить мені плисти на другий беріг. Ох, се човно символ долі. Діраве воно, затікає водою. Ко-

би хоч не ті гадки. Вони так, як вітри, що в степу віють та не мають заперету. Ледви почав ся мені 18. рік-весна життя, а доля моя вже за горами, за лісами. Ось летять чорні круки. Мабуть ловці зігнали їх з протилежного берегу. (Сідає в човен, веслує і співає пісню):

Ой куку, куку,
Тай ти чорний круку,
Тай подай, мила, руку.
Ой рада-ж би я тобі
Тай податоньки обі.
Лежить нелюбонько
На правій рученці.
Не витягну, тай годі...
Ти миленька моя люба,
Відсунь ся від нелюба,
Бо я встрілю з лука

Тай забю нелюба,
Як сивого голуба.
Ой чи забеш, чи не забеш,
Мене молодую зрадиш,
Тай сідай на коня
Виїздай до двора,
Ти не мій, я не твоя.
Ой я зараз виїздаю,
Тільки коня осідлаю;
Коня осідлаю, їду до Дунаю
Там, де тонути гадаю...

(Пісню перериває голосний, недалекий стріл.)

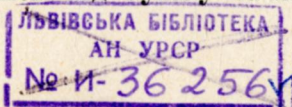
Мар. (застрашена) Куля шибнула попри моє ухо. Як страшно завила! Случай? А може... (Починає з поспіхом веслувати ід берегови). Ратуйте! (На голос вистрілу являє ся) Ром. Там вир, небезпечно, пані, плавати в малій лодці. Подам більше човно. Мар. Широ дякую. Закрутила ся мені голова, коли я поглянула в глибінь. Ром. Пані хотіли бавити ся вудкою? Мар. Жалую, що брала її на бідну, малу плотичку. Пажирлива, велика шука подібно, як деякий мужчина, не дасть ся зловити жєнщині. (Лодка причалує до берега. Роман помагає висісти). Ром. Саме в час висідають, пані, бо вертає товариство. Перепрошую за сміливість і пращаю. Мар. Дуже гарненько вам дякую. (До себе) Противник, а який добрий та благородний!

ЯВА VII.

Шмідайзен (вертає з товариством. Спостерігши, що Роман помагав Марії висісти з човна) Так?! Розумію тепер, чому ти не переплила на другий беріг. Мар. Мені було трівожно плисти по такій глибині. Гості з товариства: Гратулюємо! Рідко лучає ся поцілити заяця кулею на таку віддаль. Шмідайз. Дякую.

Ловчий. Я ловив постріленого заяця. Ось він.

Мар. Бідне сотворіне. Як мучить ся! Кров тече. Шмідайз. Не пора жалувати. На се він і заяць, щоби йшов під кульку та людям на мясо. Один

Львівська державна
наукова бібліотека

27.463

з гостей Панове! Се не заяць, се кіт вбраний в заячу шкірку!.. Як зручно обшитий. Ось біла лапка, (Гості поглядають і сміють ся, дивлючись на Шмідайзена) Шмідайз. (Обурений) Знаю, чие се діло! Він, Роман, післав через сего драбугу, що йшов сюди з клунком того kota під стріл! (До ловчого) Чому ти не придивив ся та не був на місці? Звільняю тебе із служби. Лов. Я маю діти. Не винен. Шмідайз. (гнівню) Мовчати! (Скидає ему капелюх на землю і бе капелюх палицею. Мар. Се жарт! Належить розслідити, бо може ніхто не мав на ціли тебе образити. Шмідайз. Хочеш тих оправдувати, котрі твого мужа публично перед гостями зневажають? (Являється Роман, довідавши ся, о що ходить). Ром. Я висліджу виновника, бо знаю сю околицю. Пані тут не винні, таксамо ні причім мій млин.

Шмідайз. Млин мій не ваш! Віддайте ключі! Ні?! Знищу, знищу! Ром. Ось спитайте тамтих старих людей, котрі приїхали з мливом, що млин все був і є наш. Вас до млина не впущу! Гості Се сусідська річ. Справу можна поладити, бо сей чоловік (вказуючи на Романа) видко, що є образований. (Шмідайзен відходить, грозячи. Марія за ним.)

Гості Чи належало нас сюди просити? (відходять гестикулюючи).

ЯВА VIII.

Семен (виглядаючи крізь двері млина) Ха, ха, ха! А що, пане Шмідайзен! Гарний стрілець! Заяць лем продумує про кумів. При таких як він стрільцях може заяць дожити глибокої старости, поблагословити правнуків. Всему винні закони. Бувало вискочить заяць з під корча, а тут вже мужик вцілив, а баба вже й варить. Нема то, як пани стріляють!

ЯВА IX.

Являють ся Роман, Оріся і Мати Семене, ти гадюку зачепив! Він відгрожував ся. Буде мстити ся. Через тебе все страчу. Чого я тебе брала на се ґаздівство? Мушу тебе відправити. За 14 днів можеш відійти. Розрахуємо ся. Я возму другого, лучшого до завідуваня... Роман Семен не зро-

бив сего із злого серця. Він шуткуючий терорист. Мати Ні. Якби у него було добре серце, він не наражав би на муки бідного kota. Ти Семене, скритий чоловік. Не дала би я за такого, як ти моєї... Семен Прогоняєте мене? Піду, але недалеко звідси! (Цілюючи її руки) Мені так мило при тім млині і газдівстві служити... Кіт сей підкрав ся минулого тижня до моєї клітки та роздер бідну пташку! Я його зловив, накартав, караючи прутиком. Він вдруге прийшов того самого дня під клітку. Шукав другої жертви. Спостерігши мене, відійшов муркотячи гнівно. Вчора закрав ся до Орисиних молоденьких кріликів та одному з них перегриз горло. Побачивши мене, утік. Я приловив його нині знова на тім самім місці. Жаль мені було другого крілика. Самому карати було мені ніяково. Знав я, що у Шмідайзена тверде серце. Прийшла мені гадка покарати рівночасно двох злочинників, що чуже добро... Навинувся жид із скірками... Орися Мамо, мамо! Не відправляйте Семена! Шмідайзен і без того стараєть ся заняти наш млин! Мати Я своє кажу: Не перетягати струни, бо кобилка трісне. Не потреба його дрочити і встидати. Може бувби погодив ся, а так то пустить нас з торбами! Семен діляв оливи до вогню! (плаче.) Ор. Не плачте, мамо! Ви вже досить щодня наплачете ся... Сем. Простіть мені! Я злого уже не вдію. Ром. Ріднесенька мамо! Ворог нічого злого не вчинить, бо за нами правда і закони. Злому чоловікови не поведеть ся. Шмідайзен провиняєть ся і проти своєї бідної та доброї і чесної подруги. Муж повинен бути сонцем для такої ніжноти, а не звірюкою, бо судьба і залежність жінки і при добрім мужеві тверда, а що говорити уже про... Правда, мамо, що така жінка як пані Шмідайзенова, то... Мати Дай тобі, Боже, таку, яку собі схочеш, бо жити з нею буде не мама, але ти. Ходи, сину, маю з тобою дещо зокрема поговорити. (Відходять)

ЯВА X.

Орися (до Семена) Серце моє прочуває якесь велике горе! Він буде мстити ся. Пійдіть, Семене, до Шмідайзена та перепросіть! Знаєте що? Пійдіть лучше спершу до його жени! Попросіть її! Семен

Правда, що жінка то велика протекція. До його палати не піду. Він бісить ся. Скорше на шибеницю! О р и с я Що? Бог з вами! А як Орися вас попросить? Ні? Виджу які ви! Шмідайзен може не такий злий чоловік... Подумайте: Чи віддала ся-б за него така добра, така гарна пані? Сем. Дівчата віддають ся тільки за добрих молодців... О р. Він сердить ся. Сеж природна річ при таких обставинах, встидаєть ся. А вжеж він пан! Але як перейде єго злість, то позавтра можете піти до него і його просити. Не хочете йти? Гляньте, я бідна сир... Мама... Брат собі дасть раду... А ми? Сем. Орисю, для вас все в світі зроблю. Піду й на край світа, а не лише до палати ворога, котрий і моє щастє... (Між-тим вибігають з поміж корчів двірські посіпаки під проводом ловчого. Счиняє ся крик. Нападають на Семена).

ЯВА XI.

Ловчий і лісний Ловіть, ловіть Семка! Гаєві сюди! (Семен старає ся увільнити, кидає кількох напасників об землю, але улягає перевазі). О р и с я (перелякана) Пустіть його, пустіть його, він перепросить п. Шмідайзена. Голоси Твій любас?! (Орися стараєть ся його боронити. На ній днуть одіж та відтручують її. На крик Орисі і Семена надбігають з млина селяне, Роман і мати.) Ловчий Ось і віз! Відвезіть його чим скорше під ліс, де буде пан дідич. Розтягніть а пражте добре за звевагу пана! Наї знає, що... О р и с я Пустіть, пустіть його! Мати Не мучте чоловіка! (Коли Семена силоміць відвозять, мліє Орися та її мати падає. Роман ратує їх.) Ром. Вас, люде добрі, беру за свідків сего насилля. О р. (приходячи до себе) Люде, йдіть за Семеном! Ратуйте його від... (Селяне відходять.) Його замучать! (Чути здалека зойки Семена.) Один з селян Який то час настав? Гірше війни, наїзду ворогів. Що то за люди? Які ворожі? Мати Не казала я? (Вертає лісний з гайдуками беруть і Романа силоміць зі собою.) Мати і О р и с я Ох!

ЗАНАВІСА ПАДАЄ.

ТРЕТА ДІЯ.

(Замок — палата п. Шмідайзена з великим подвір'єм. Побіч деревина і огородова рослинність. Пора: Літо.)

Шмідайзен (проходжуючись до Марії) Ти все стараєшся мені докучати. Побили мої вірні слуги Семена, так ребер йому не поломали. Мабуть меле вже тепер новий хліб. Романа не до крови. По вині мусить кара слідувати. Се ім мабуть не першина. Мар. Памятай, що кара наступає по великій і лише дійсній провині. Ти, мужу мій, мабуть се відчуваєш в совісти, бо тому виїхав ти на кілька неділь за границю, та лишив мене саму завідувати так великим майном. Шмідайз. Пусте! Чи я — скажеш — винен тому, що Роман так поступає, Чи можна сумнівати ся ще в тім, що Семен не з його намови мене підчас ловів так збесчестив і то перед такими гостями? Мар. Мусиш, дорогий мій мужу, признати, що ти рішив ся відобрати млин, який вони з діда-прадіда... Шмідайз. (грізно) Не мішай ся в справу мого майна! Добра жінка стає в обороні свого мужа, а не ворога! Мар. Бог з тобою! Я хочу тебе повести властивою дорогою. Як новий пан і чужинець, ти повинен здобувати собі у людности симпатію, а не викликати спори на основі хибно списаних книг. Шмідайз. Коли я був за границею, то замість туги за тобою повставало у мене підозрінє... Ми собі недібрана пара! Мусимо розійти ся... Мар. Молоде подружжє не повинно розходити ся, лише піднести ся до свідомости своєї вини. Мале непорозумінє, то ростина, цвіт туліпану — гіяцинту, котрий марнїє на те, щоби корінь видав кращій цвіт. Ти, як муж, повинен мати більше серця зглядом дружини, якій нічого не можеш закинути. Була я тобі коли невірною, нещирою? Коли тебе саме по весілю тифова горячка повалила на довгий час, чи не до-

глядала я тебе з нараженєм свого життя? Коли перед великоднем твій улюблений песик, Каро, нападений скажениною, кинув ся на тебе, шоби ты смертельною їдою затроїти, чи не стиснула я судорожно жіночими, слабими руками єго за горло та не викинула єго кризь відхилене вікно? Хто вірнійший? Образила я тебе колинебудь, то прости менї... Поцілуй мене шире, окази менї любовь... Шмідайз. Добрих дїл не випоминає ся і невільнякови! Мар. Правда, але чим я бідна жєншина маю боронити ся перед найтяжшими закидами? Шмідайз. Скажи пр. чому я маю витати днесь жєнцїв та їх при музицї ше й гостити? Невдячний сей народ не проявляє менї належної чєсти. Кождий з них хвалить мельникїв. Впрочім таких звичаїв в Італїї та Францїї я не стрічав. Мар. Нам приноровлювати ся не до чужих, але до своїх звичаїв! Они гарні, як та Волинь із Стиром і золотими та срібними пшеницями-житами, зїлем і чудним пахучим цвїтом. Позискаєш собі людий! Шмідайз.: Попробую, але не вірю.

ЯВА II.

Чути сїв зближаючих ся жєнцїв. Несуть вївець. На сцену входять: дївчата, хлопцї з серпами і косами і старші люде. Дальше йде княгиня з вїнцем на голові. Здалека зокрема надходить Роман.) Жєнцї співають:

Котить ся вїнок з поля
Горою долиною,
Битою дорогою.

Підставляйте обрусї!
Най ся вїнок не трусить,
В нас вїнок не з болота
Ще краций від золота!

Вийдїть, пани, із хати
Вїночок викупляти,
Не вийдете викупляти,
Пїйдемо заставляти.

Нема пана у дома
Поїхав до ві Львова
Червоного мїняти
Вїночок викупляти!

Наша панї не пишна,
Аж до брамоньки вийшла,
Ключами подзвонила,
Богови ся помолила.

Ви панї, голубко,
Звивайте ся худко,
Так, як ми ся звивали
Нивоньки дожинали.

Хвала Тобі, Боже,
Що зібрано все збоже,
Зїбрали і звозили
І в стиртоньки зложили...

(Княгиня жєлає):

Кілько в тїм вїнку колосків
Тїлько панству кіп і стїжків
Дай Боже, щоб дочекали
Сїяти, орати, а ми збирати!

Шмідайзен (відбираючи вїнок). Дякую!
(Шмідайзен гладить дївчину по лицї). Мар. За-

бавте ся, дівчата, по тяжкій роботі! Танцюйте, бо я се дуже люблю. То наші звичаї! Ось і музика! Надходять хлопці! (Танець. Шмідайзен танцює з кількома дівчатами. Незабаром являє ся Роман, просить Марію, але вона відмовляє ся дуже чемно. Шмідайзен перериває музиці. Перестав забава). Шмідайз. (до Ром.) Ви повинні мене просити, чи позволю вам зблизити ся на моє подвір'є... (до жени). Ти?! Ром. Танцюєте, пане, з нашими дівчатами. Я надійшов із сьвідком, бо вас не було, та хотів я вперед мирно з вами справу залагодити. Застав вінок та попросив з чемности... Шмідайз. Хочете тепер згоди, щоби і люде бачили, що ви... Ні, — був час! Млин є і буде мій! Немаю чого годити ся... Ром. Чи ви на моім місці мимо правного стану не воліли би сусідської згоди? Чи не спало би ваше сумління в перині? Шмідайзен Проч з мого подвіря! Не требую моралізованя... Ром.: Я не пес! Шмідайз. В суді поговоримо... Ром. Мав би я й згинути, тебе батьківшино, не віддам ворогови. (Женці голосно негодують і опускають подвір'є разом з Романом.) Шмідайз. (До Марії) З тобою хотів Роман танцювати? Га? Симпатія?... Що мусіло діяти ся в часі моєї неприсутности, коли він такий певний себе. О ти вірнійша! Ось їде правник старший чиновник п. Пилат! (Заїзджає Пилат). Мар. Романа бачу днесь вперве від часу, як було полюванє. Підчас твого виїзду за границю проживала я наче св. Марія з Єгипту, щоби ніхто не смів і підозрівати. Впрочім що мене може Роман обходити... Я тобі вірність присягала і дотримую. Але серце мені каже, що ти вернувся і змінив ся... (Шмідайз. відходить подражнений.)

ЯВА ІІІ.

(Пилат входить в двері бічного крила палати. До Марії підходить служниця Ганна). Мар. (до неї) Ти хочеш у мене служити? Ганна Ага. Мар. У кого ти служила доси? Ганна У мельників. Я цікава дівчина і до всего. У Романа бачила я образок подібний до панї, тільки панї мали на тім образку два рази висший капелюх, як Роман, а піря тільки, як у когута, що то тхір задусив.

Бігме, кажу вам, не брещу! Мар. (до себе). Мав би се бути мій портретик, я мала великий капелюх... Скажи, Ганно, чи сі мельники добрі люде? Ган. Роман, Орися та той волоцюга. Семен, добрі люде. Але стара мати сварила мене, що я вищирила раз зуби до Романа. Я казала їй, що нароблю встиду. Мар. І що-ж ти вчинила? Ган. Їм на всгид пійшла я ось до пані на службу та все розкажу. Мар. Ха, ха, ха! А вмівш ти що робити? Ган. Зберу бувало в млині омегицю, наллю води до самовара, розжарю вугле, але чайник залляти, то вже пані самі... А пані вмють читати або бодай писати? Мар. А се тобі навіщо знати? Ган. Роман буде в городі женити ся. Я чула, як се Орися казала. Тому хотіла би я, щоби пані написали до его судженої, щоби не йшла до мельнички за невістку. Мар. (до себе). Уже знаю, якого ти, бідна дівчино, духа! Зі згляду на успособлене мого мужа нагодить ся она мені як раз до кімнати. Досить не гарна на лиці, але душа у неї добра. (До Ганни). А вернула би ти до мельників на службу? Ганна. Але чи мельничка мене перепросить? Впрочім они збідніли і плачуть з Орисею, що пан млин відбирають. Орися казала, що буде сама за мене працювати, бо треба їм гроша на процес. Мар. (до себе.) Тепер усе розумію.

ЯВА IV.

(Входить Шмідаїзен і гладить Ганну.) О, масна як клюсочка! В дворі у мене буде тобі добре! (Мар. відвертає ся.) Ган. Ви паню гладьте, не мене, бо Бігме вдару по руці... Я дівчина кажу вам... Шмідаїз. Го, го! Побачимо, чи ти опісля так будеш говорити... Зразу їли логазу. Мар. (до Ганни) Йди до кухні. Там приділю тобі роботу. (Ганна відходить.) Шмідаїз. Говорин з Ганною, а не ласкава виїти до гостинної. Там п. Пилат, він заночує. Має мені порадити. Він правник. Мар. Радо витаю гостей, але не дорадників, що радять в ночі. Виділа я образ славного маляря. Він змалював державних мужів, як при світлі укладають в ночі ворожі пляци над картою нещасного краю і народу. Артист підписав образ: Ніч! Шмідаїз. Се цілком иньша

справа! Я купив млин, а п. Пилат порадить лишень, як его від посідача відобрати. Мар. В ночі не укладає ся таких плянів. Вечір повинен бути моїм щастєм, спокоєм, відпочинком; інакше стане мені ся палата... Шмідайз. З Романом булоби романтично: Висідати з човна... перетанцьовувати. Се не буде ніч, але... сонце... Мар. Я об тім і забула. Се був простий случай. Шмідайз. Твоїї виновности. Мар. Я, я! Винна?! За кого ти мене маєш? Шмідайз. Доказом сего є і твоїй погляд на справу млина. Мені не вільно в тій справі і порадити ся! Се булоби із шкодою для Романа! Очевидно! Мар. Не суди другого після себе. Роман підпорядковує своє щастє і молодість любові батьківщини і бідної матери, сестри. О стільки треба такого ворога цїнити і розуміти. Бо він, як меценас-адвокат, може багато оженити ся та й своєю працею і десять млинів опісля набути. Шмідайз. Ти починаєш, бачу, его ідеалїзовати. Степеноване, як у драмі, що може трагедією скінчити ся. Мар. Чоловік без ідей, то війна без вигляду мира, то тіло без духа. Шмідайз. Ти, негіднице! То я без ідеалів! Марную я може майно? Вибирай ся з мого дому! Мар. Твої гроші є для мене загадкою. Ти їх за границею, як бачу з твоїх паперів... За мною взяв ти двісті тисяч. Тепер мене вигониш? Де я, бідна, сиротою дїнусь!?! (Плаче голосно). Чому не вигнав ти мене кулею на другий сьвіт тоді на ставі, як через заросля впала куля. Ти нікчемний! Шмідайз. Я нікчемний?! Я — я, я! (Дзвонить на службу, а коли ся являєсь) Викинь паню! Льокай (здивовано) Що? За що? Кого? Не розумію!... Мар. Пан хоче сказати, щоби ви мене перенесли до кімнати-спальні наколи би я зомліла, бо мені млісно... Льокай Добре, ласкава пані! Але сей пан в гостинній хоче вже сюди йти. Він чекає уже довго (відходить). Мар. Дивись на чоловіка! Шмідайз. Ma belle Josephine! Мар. Я не Josephine, я твоя, твоя бідна Марія. Шмідайз. Не гнівайся! Видиш, я й імя твое забув. Я зіритований сьогодні більше, як коли. Я унісся гнівом. Відійди уже сама до спальні! Прийде ся мені самому з Пилатом... Скажу, що ти не диспонована. Мар. Який став солодкий!?!... Жалуєш,

що відкрив ти своє властиве обличчя! При тім чи тільки случай з якоюсь „Ma belle.“ О видко треба тобі судії-правника, аби розсудив, чи я, чи ти винен... Шмідайз. Я нерозположений. Успокійся, ma belle... Я поправлюся. Мар. Роблю з себе жертву. Вволю твою волю, але що дієсь в моім слабім серцю? Яка там прірва, яка рана? (Виходить.)

(НІМА ЯВА V.)

Шмідайз. (до виходячого Пилата) Перепрошую, що я забарився. Пилат. Маю досить часу. Відїду завтра по другім сніданю так, щоби коло 12-ої год. показати ся в бюрі. Люде най чекають, они мають досить часу. Ми бідні працюємо як воли. Ви щось, пане дідичу, змішані? Шмідайз. При великій господарці багато справ та журби. Найбільше з тим млином, о котрім знаєте. Порадьте, пане добродію, яким робом взяти мені сей млин в посідане? Чи маю внести процесову скаргу? (Пилат киває німо головою, що ні.) Шмідайз. Двері розбити, силою заняти? (Пилат дає знак, що ні.) Підпалити? (Пилат хитає головою, що ні.) Щож маю вчинити? Радьте! (Пилат запевнивши ся, що ніхто не підслухує, показує гестом, щоби млин розібрати. Підчас сего пугає і бе до вікон пугач. Оба здрігають ся.) Розібрати? Се сова, не бійте ся! А коли розібрати? Пилат. В ночі, нині, тепер! Шмідайз. Не буде кари? Пилат (хитає головою, що ні.) Ви скажете, що були зі мною. Alibi. Люде ваші можуть говорити неправду. В нашій дикастерії не все треба правду говорити. Шмідайз. Добра рада лучше золота. (Дає Пилатови гроші в руку.) Пилат (сховавши гроші.) Пст! Шмідайз. Так пст! Ніхто, тільки між нами обома! А тепер прошу до другої кімнати, тільки не засипляйте. Я хочу діло виконати. Мої гасві чекають на виплату... Добре, що они тут. Покищо напемо ся угорського. Там на Уграх люблять латину і приповідку „Si vis расем, рага bellum.“ Вино додає відваги. (Пють по чарці і виходять).

ЯВА VI.

(На пів темно.) Шмідайз. Лісничий, гаєві, сюди! Голоси Ми тут! (входять.) Шмідайз. Моїх добрих і вірних із служби щедро нагороджу, підвиспу ординарію, додаю кілька фір дров... Лісничий. Що велять ясне вельможний Пан? Шмідайз. Нині місячна ніч. Ясно, що голку знайшов бись. Возміть топори, сокири і розкидайте млин! Знаєте, про котрий млин вам говорю? Голоси Знаємо, знаємо, мельників! Шмідайз. Але так, щоби досвіта був розвалений. Лісничий Се ваш, пане, млин! Із своїм вільно усе робити. Один голос Може в день, робота йде тоді справнійше. В ночі... Може буде за се кара? Голос Пилата Кари не буде, тільки скоро до діла! Можете взяти з собою сьвітло, ліхтарні. Голоси гаєвих Чий се голос, що запевнює безкарність? Лісничий Шкода часу! До діла, ходіть за мною! Знаряди в робітні. Беріть топори, гаки, драбини! Шмідайз. Добрі і чесні мої люде! Випийте ще по чарці! (Частує, відтак декорація змінює ся. Місячна ніч. Видко гарний млин, при котрім шумить вода).

ЯВА VII.

(Лісничий із своїми людьми розвалює млин. Від часу до часу дає знаки. Чути стукіт сокир, спадаючих бальків. Незабаром біжить через сцену задиханий Семен, Роман, Оріся, відтак мати з ліхтарнями. Оріся з розпущеним волосєм) Мельники Напад! Розкидають! Що робите? Люде добрі, ратуйте! Роман Се ви, лісничий? Пізнаю вас. Як смієте? Не розривайте мені серця і батьківського млина. Хоч ви чужий та будьте справедливі! Гаєвий (до матери) Забирайся, стара, бо як тебе потягну бальком... Семен (кидаючи одного до землі) Так, се ти, Славний? Вже вернув з арестів! (Роман відпроваджує матір на бік та виймає револьвер. Їму впривають оруже. Оріся оборонює єго. Гайдуки хватають Орісю) Лісничий Хлопці, а возміть — но з собою сю дівку! Сем. Скорше по моїй голові! (Замахуєсь сильно колом. Гаєві

відскакують на бік. Семен відводить Орісю до хати. Підчас того чути стукіт упавшого балька а відтак переразливий зойк гаєвого. Потім тишина.) Голоси Не живий! (Виносять мертво тїло.) Ром. (до матери) Мамо, успокійте ся! Млин будемо мати новий... Мати Чи я у сні? Ні, се не сон, бо ось понесли чоловіка. Може скалїчений? Більше зранене моє серце. (Семен приносить воду для хорої матери. Чути дальше розбиране млина.) Валять як в мозок! Тату! Тату! Ти щасливий вже в гробі! (Напасники кінчають розкидати млин. На знак свиставки розбігають ся в ріжних напрямх).

ЯВА VIII.

Ори ся (надходить і підіймає з землі роздертий, сьвятий образ і цілує єго. Хвиля тишини). Сї недолюдки непощадили і образа Сьвятого з млинської хатчини, що перед ним молив ся небіщик наш тато. (Чути здалека пісню на арію пісні про руїну Сїчи). Роман Так руйнували батьківський млин. (Чути голоснійшу, енергічну пісню). Ори ся Добре, що вертають сюди від пожежі. Ром. Добре, що надходять. Робить ся менї уже страх за плечима. Може тамті поховали ся і хотять ще й хату розібрати?! Я вірив в закони правди і загал, котрий не повинен терпіти. Але і у загалу буває погана, замащена душенька, тоді, коли народна совість спить. Загал впустив і терпить чужинця. Загал піклуєть ся і збирає у нас серед спеки на кожух а тут сорочки нема. Сем. І розумію вас. Романе, і не розумію. Говорите про загал, замащених, купецьких душеньят? Гадаєте рекурси писати до одиниць, чи загалу? Ром. Ні, час і кривда получені з неволею роблять з людей великанів. Мати. Сину, як ти змінив ся! Ти, що бояв ся бувало комахку роздавити, хочеш тепер мабуть пімсти. О лучше менї не жити! Лучше чотири дошки як млин, хотя газдівство... О, Матїнько Божа! Ром. (до Семена) Тепер тебе розумію, чому ти шкідника kota слав під кулю і без милосердя! Сем. Ми за-богато жалуємо ся. Робім так, щоби тамті жалували ся. Ось они нас до сего примушують. Але говорили пан-отець в церкві, що й камінні стїни мають

вуха. Може вони скрили ся недалеко? (глядить боязко вокруг себе). Р о м а н. Най поранний вітер-тамті слова розносить до сплячих душеньят! (Соколи-січовики надходять в такт коломийки.)

ЯВА ІХ.

Р о м а н. Гаразд товариство! Ви під вечір спішили гасити пожар. Тут наніс знищенє лихий чоловік. Чужинець... Соколи-січовики (оглянувши ся, бачуть при ліхтарнях розвалини млина). Хто розвалив працю, сей свій, старосвітський млин? Орися Догадайте ся, добрі люде! Проводир Се мабуть рука Шмідайзена. Лукаве діло! Йдучи сюди, бачили ми утікаючих людей. Ми їх пізнаємо, як треба буде свідчити. Один з соколів Так правди не дочекаємо ся! Роман нас організував. Він заслужив собі на те, щоби ми помогли єму відбудувати сей млин, дорогий для него і нас. Мати Зробіть так, зробіть! Най ворог знає! Сем. Інакше нема де молоти. Р о м. Коли зачинаємо говорити під першим вражінєм, тоді звичайно вже блудимо. Така робота могла би спричинити пролив крови, а сам виновник не був би покараний. Най він перемінить ся в чоловіка! Коли не буде вже надії нїзвідки, тоді не відкажете нам, панове, соколи-січовики помочі і свої жиястої руки! Ось уже свитає. Ми порадимо ся і рішимо ся. А рішенє не заяць. Воно не втече. Соколи Гаразд! Ми готові до помочі на ваш зазив. Р о м. і прочі Гаразд! (Соколи відходять кріпким походом).

ЯВА Х.

(Являються гайдуки з лісничим і жандарм.)
Лісний Не добре стало ся! Они нас бачили. От відходять. Жандарм (до Романа і Семена) Взяємо вас! Пійдете з нами. Дайте руки під ланцюшки. Р о м. Лісного увязніть, бо ми нічого не винні. Він розкидав млин! Гайдуки То ви убили гаєвого! (Жандарм обох заковує.) Сем. Роман і я мали-б чоловіка убити?! Най би млин і зогнив!

О р и с я Семен і брат убійники? (Мліє.) М а т и Семене, ти завинив! Не говорила я, що пан страшно пімстить ся? Не пуцу сина. Він не винен! Семен, Семен винен, вго берить! О р и с я Мамо! Л і с н и й Самі признають, що по їх сторонї вина. М а т и Неправда! Они не убили. Хитра твоя мова. Р о м а н Найкрасша велич народу і родини, коли закличуть: Вина, відвічальність, кара а не інші міркуваня! Позвольте, пане жандарм, успокоїти бідні женщины, зарядити... Л і с н и й. Марш злочинці! П о с ї п а к а Марш, марш, убійники! (Романа і Семена відводять). М а т и і О р и с я О, Боже!

ЗАНАВІСА ПАДАЄ.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Городський суд з подвір'єм. Побіч суду поверховий дім-в'язниця. Дальше решітка і улица. Судія, возний, поліцай і Ганна в виверненім кожусі.

Ганна Я не винна, кажу вам! Мешкаю в тім місті з панею Марією Шмідайзеновою енце від празника. Пан на паню дуже сварив і вигонив її. Панї терпіла, кажу вам, терпіла, а як вигнав з замку, то панї мене взяла з собою, кажу вам. Я взяла чоботи, семрагу, балдатську хустку що мені, кажу вам, мельничиха купила тай, кажу вам, пійшла з панею. Ви пане судіє, кажу вам, Бігме не маєте такої доброї пані, як моя. Судія Говори бабо до речі! Ганна А не бабай, кажу вам, бо скиснеш. Я дівчина не баба! Судія. Говори на питанє: Чому через тебе калічать ся люде? Ганна. То через шнурок, не через мене. Поліцай Скажу коротко: Она, ся Ганна поневаж перевязала на св. Андрія шнурок від дверей до дерева через хідник і я... Судія На що се так робила обвинувачена? Ганна Дівчата на селі, кажу вам, так все роблять. Поліцай Хлопців ловлять! Ганна Кажу вам, а в місті хлопців не лапають? Я сама, пане судіє, кажу вам, бачила. Та сей пан поліцай дивив ся в гору за Ганкою від сусідів та, кажу вам, як не впаде через шнурок. Розбив собі носа. Я пана поліцая не ловила. Судія Звичай сей небезпечний для здоровля і публичного житя. На підставі §... засуджую в імени того, що ту (вказує на висячий портрет) на стіні на 3 дні аресту! (До возного). Відпровадьте її до в'язниці. Ганна Якби дівчата були судіями, кажу вам, то Бігме поліцая, не мене, засудили би. Що моя панї бідна зробить? Кажу вам, пане судіє, пішлїть пана поліцая най врубає для панї дров та води принесе. Судія. Досить того! Скажи лише мені, дівчино чому ти вивернула кожух? Ган-

на. А я виграла. Перше ви казали „бабо“, а тепер бачите, що я дівчина. Ага, кажу вам, чому я повернула кожух, то на тебе, щоби панови судії перевернув ся розум, як мене будуть судити. От говорили дівчині: „бабо“. Судія. Ведіть її скорше. (Відводять.)

ЯВА II.

Возний (вернувши змітає порох. Входить пані) Вам не позволю прислухувати ся розправі. Ідіть звідси! Пані? А се чому? Воз. Бо ви погані з лица. Гидкі! Пані Що? Я не гарна? Ох млісно мені! (хвилюєсь) Воз. Як засядуть такі сорокопуди в лавки, то панове судії і присяжні будуть зле розположені і засудять усіх невинних. Розумієте? (Надходить хороша пані). Прошу, пані, в першу лавку. Попередна пані. А я? Возн. Ту мури сьвятої справедливости! (Она дає єму гроші в руку)! Впрочім сїдайте вже в передпоследню лавку, але закрийте, пані, лице хочби двома воалями. Там протяг, зуби можуть боліти. (До входячої жєнщини в густій заслоні) Сїдайте, пані, разом!

ЯВА III.

Входять: Судія, опісля Шмідайзен, лїсний, гайові, Конрад Сухар. Романа і Семена впроваджують. Оба в кайданах. Судія (до возного) Кого закличу, всі є! Чого ті возні сїдять в суді! Возний. Вчєра замовив я катеринкаря. Він заграв, а люди побігли на подвірє слухати. Пан судія прочитали з 20 процесників. Їх не було, справа упала та ми всі і писар мали спочинок. Нині то вже велика справа Шмідайзєна. Судія. Ага, так, так! Я вже бачив ся. (Сторони входять.) Судія (до них) О убійство гаєвого Прокопа, доконанє Романом Мельником і Семеном Лемківським буде окрема розправа. (Звертаючись до Шмідайзєна) Сей пан, Роман обжаловує вас, ясневельможний пане і добро... о те, що ви веліли млин розібрати. Шмідайз. Ось свідки, най скажуть. Лїсничий (і гайдуки) Ми не мали такого заміру та чужого млина не посьміли би розвалювати, Ми всі їдемо і жїємо правдою, Млин сей старий грозив завалєнєм і небезпекою

для тих, що у нїм мелють. Пан управитель дїбр велїв млин направити. Задля того розїбрали ми деякі його части але пр. стовпи під фундаменти, стоять ненарушенї. Свїтлий суд може переконати ся на місци. Судїя Ясна рїч! Тут не було злого наміру. З актїв бачу, що ясневельможний пан, набули млин на основї §. 1500 в довірїю до ґрунтових книг. Одна лише обставина: Конрад Сухар зїзнав під присягою, що млин був від роду в рїд в посїданю Мельників, а не дїдичїв. Вам, Романе, лишає ся дорога відклику. Ясневельможний пан Шмїдайзен вільний від вини і кари! Се мен Ох, ті відклики! Роман. В висшїй інстанції мушу виграти! Шмїдайз. Перше відсидите в кайданах, в слїдчїй вязницї. Опїсля... Ром. На совїсть чисту не можна наложити кайданїв! (Одна панї завельонована плаче.) Шмїдайз. Добрий се аксіом: Si vis pacem, para bellum. От і виграв процес. Лісний Так, так! Ром. Ся приповідка се проклїн цивїлізації і цїлої людскости. (Являє ся) Конрад Сухар (комїняр) Свїтлий Суде! Все, що я понєваж зїзнав під присягою в справї посїданя млина через Мельників є понєваж неправда. (Судїя заскочений сею заявою мовчить хвильку) Не надумуйте ся, пане судїє! Я завинив. Замикайте мене до кримїналу! Судїя Засуджую в іменї . . . на 6 місяцїв аресту. (Дзвонить на сторожу. Конрад Сухар вдоволений кланяє ся п. Шмїдайзену і судїї. Їго випроваджує сторожа. Сторони з Шмїдайзеном відходять).

ЯВА IV.

Таємнича, завельонована панї (виходить з лавки до судїї) Свїтлий суде! Роман і Семен не винні убїйства Прокопа, гаєвого. Я приведу двох свїдків, що розбирали млин. Не всі злі люде. Они чекають під судом. Они присягнуть, що кроква через неосторожність самого Прокопа скотила ся на него і убила його. Судїя Справа важна. Прошу зі мною до слїдчого судїї. (відходять)

ЯВА VI.

Конрад Сухар (по подвірїю суду-аресту підскочивши весело) Нема то як комїнярем бути!

Вимітаю людям саджу, а они поневаж дальше чорніють. Кажуть, що я чорний, коміняр. Та краска від них береть ся. Правда, я цікавий. Знаю їх хабарників, деришкурів, інтересованих патріотів, послів та тих, у котрих жінки плачуть. Люблю попоєсти, випити. Житє поневаж коротке... Часом я чорний, але в неділю як змию ся, приберу ся та йду до церкви (о, я побожний, був і в Римі), то дехто і в руку поцілував би. Я маю свій розум. Шмідайзен дурний-дурень. Платить за процес правникам Пилатовським, дворякам таї мені і то добре... Я ему радив інакше: Обкопайте млин ровом, поставте на тій доїздовій дорозі коло своєї сїножати рогачку, то ніхто поневаж до млина не поїде. Мельник продасть тоді млин за пять десятков. Навіщо правувати ся! Єще виявить ся, що я не стримав крокви і вона вбила Прокопа. Добре ему; нехай не ширить зубів та не купує пива-меду служницям пана Шмідайзена, поневаж моїм знакомим. О, в панській кухні мені все добре. Попри саджу вимітаю там шницлі і панське вино. Тут у вязниці пісна саджа. Сама сиплеть ся. Коби не присяга, то не гадав би і про неї. Але за се заплатив Шмідайзен, заплатив... Нема то як комінярем бути! З висока дивлю ся і на міністрів. (Співає).

Ой, ой, ой, — для дівчат чар
Гарний Конрад коміняр,
Совість часом чиста
Гроша в без числа,
Нема як коміняр
Гарний Конрад Сухар!

ЯВА VII.

Р о м а н і С е м е н. (Проходжують ся під доглядом вязничної сторожі. Оба в кайданах.) С е м е н (до Романа) Співає. Щасливий чоловік! Роман. Але і чорний. К о н р. Здорові були, панове! Сем. Ми не пани, видиш? К о м і н я р. Але з вас можуть бути панове, але зі Шмідайзена лише такий, як ми всі тепер. Р о м. Уступи ся, кривоприсяжнику! К о н р а д. Неправда! Я не кривоприсяжник! Самі знаєте, що млин належить до вас. Я так поневаж і присягнув. Совість моя чиста. Присяги я не зламав. Вона для мене свята. Я лише сказав, що я ложно присягнув. За се дістав я від пана судії 6 місяців,

а від пана Шмідайзена поневаж після умови 6.000 і 60 фір дров річно. А що за той час заробив би я з коминів? Половину сих грошей можу вам, п. Романе позичити, як виграєте процес. Решту потрібую, бо поневаж хочу женити ся. Ром. Проч Юдо! Конр. Ах, які ви сердиті! Я ще щось скажу для вашого добра. Я часто в дворі. Знаю, що там Шмідайзен їсть на обід, але мені найлучше смакують шницлі, як млинські колеса великі і токай. Сем. О, зле з куховаркою!... Конр. Я довідав ся, що наколи би ви зрекли ся площі коло млина, яка на вас записана, то пан Шмідайзен готов вас увільнити. Ром. Скажи йому, що хочай би я мав умирати в кайданах, то і тоді буду ще вірити, що ідея і правда побідять і силою того принципу мусимо бути вільні. Зле вивязав ся, зі свого хитрого порученя. Йди від мене та вимитай перше свою совість. Сем. Ти вразив мені Романа! Як тобі дам... (замірює ся до него кайданами. Коміняр налякавши ся, скаче на стоячу при стіні драбину. Відтак зіскочив і вдарений через сторожа вязниці, свиснув і виходить.) Ром. Бачу з сего, що Шмідайзена гризе совість. Він чейже не буде злим чоловіком! Здаєть ся, що будемо відпочивати на волі. Сем. Нам і ту шів біди, але бідні Орися і мати... Ром. Правда. Коли нас вязнили, а я на них глянув, то здавало ся мені, що дикий звір вириває мені печінку з під серця. Сем. Я би вам радив, продати ему сю реальність і млин. За се можна купити дім з газдівством в місті. Для вас і Орисі! Она вчила ся в місті, то й любить місто. Ром. Семене! Семене, і ти подібний до того жида і коміняра, котрих ти сам осуджував... Бачу, що ти самолюб, а еґоїзм шкодить так одиниці як і народови. Я тобі скажу: Не треба було Шмідайзена в злосливий спосіб дразнити! Був би справу може мирно полагодив. Він же чоловік! Всему ти винен. Через се бідна Орися, бідна мати тай я і ти в кайданах. Сем. Чую вашу чесноту. Що я вчинив?! Я винен, винен... (Прослезуєть ся.)

ЯВА VIII.

(Являєть ся судовий возний, котрий чув останню бесіду). Возний Ви оба винні! В противнім разі

не сиділи би от тут. Ось папір від суду (дає Романови письмо)! До суду зголосила ся якась пані з двома сьвідками. Щось вам суд написав. Ром. (читає) Слідчий судія випускає вас як вільних від підозріння о убіство Прокопа... (Семен біжить до дверей.) Возн. Що робите? Чекайте нехай здійму кайдани! Їх найбільше потреба на світі. Ковалі ледви настарчують. (Здіймає обом кайдани) Ром. Ох, Боже, як легко і мило чоловікови! Наново народив ся... Видиш Семене?! Щастє се бальсамом пахне, бо душа чиста. Але хто та пані, той Серафим? Сем. Се ніхто другий, тільки Орися. Вона нас очікує в місті. Спішим ся, щоби вечером бути вже на Романци з мамою, Орисею. Ром. Дома будемо, але не біля свого млина... Сем. Я гадаю скликати всю громаду і піти разом до пана Шмідайзена. Він перед товпою уступить і зверне втрату млина. А може наші соколи-сїчовики самі як обіцяли... Ром. За мало знаєш відносини! Многі з тих добрих громадян мололи доси по чужих млинах тому і... Ходім! (Прашають ся з возним і сторожем та відходять. З вікон вязниці виглядають заздрісно вязні.)

ЯВА ІХ.

З другої сторони входить на подвірє Орися (вбрана подібно до пані з IV. яви. Видко, що хоровита і нервово недужа співає)

Тече вода, несе рибку
Не в нашу країну,
Колиж, мої други милі,
Я вас знова стріну?

Повій вітре з Синьо-моря
З далека і в маю,
Скажи брату й Семененьку
Що про них гадаю!

Дмухнув вітрець, плисла рибка
Над водою в річці.
Чи не повис білим тілом
Мій суджений в місті?

Вязень (з вікна) О, як гарно співає! В нас наче в гробі. Не співай тільки сумної пісні, бо решітку розломлю і лоб тобі розвалю! Ор. (глядаючи в гору) Чи сї люде такі від дітиньства? Вяз. Я тобі скажу. Як я був в бурсі, в Ш клясі, відумер мене батько. Я вернув помагати матері. Перед пилипівкою вмерли сестра і малий брат від голодово-

го тифу. Я пішов до ліса по хворост, ломаче. Лісний пана Шмідайзена зловив мене, віддав сюди тай весна захопила мене в сих казаматах. Мама може й не жіють... Ор. Що з його науки, коли совість як і жолудок не все і у всіх а особливо у панів мають вуха. Другий вязень-жінка. А я молодода..... Потім задусила, а тепер сама душу ся. Ор. Скажіть, добрі люде, чи є між вами Семен і брат Роман? Вязні Були, але здає ся деінде кінчать, бо вбили якогось Прокопа. Ор. Га?! Що дорогий братчик і Семен? Може не живі? Не має мені долі! Піду до его кімнати, підкраду ся. Він буде спати, а я его чах, чах... Семене, братику! (плаче судорожно.) Вяз. Жаль мені, тебе! Не жури ся дівчино! Романа і Семена вже нема. Ор. Не видержу! Ти камінь, не чоловік! Не рани і так вже зраненого серця! (Хоче бічи і вертає). Чи Роман дійсно програв і засуджений? Вяз. Можна вносити відклик. Сторож (надходить) Ту не можна ні питати ні скаржити ся. Зборонено. Ор. То йду, йду від вас далеко, далеко. (Виходить спішно. Під раменами у неї видко клунок). Сторож. Тій дівчині щось не все в голові. Вона терпить, терпить сильно. Мабуть через ворогів.

ЯВА X.

(На улиці являють ся Мати, Роман, Семен). М а т и. То моя молитва вислухана в небі. Матінько Божа, обкрадена зі своєї корони, дяка Тобі! Чейже перестану плакати. Роман Бідна та мати! Біда дитині, плаче мати. Радість у дитини, вона знова щастєм плаче. (Цілуючи єї руки) Коли, ви мами, не плачете? М а т и. Як і не плакати! Оріся попрацала ся зі мною кажучи: Мамо, як вернуть, то вас муть доглядати. І я колись верну. Семен і Ром. (здивовані) То Орісі нема? М а т и Кілька днів се-му зібрала в клунок навіть срібні ложки, які небіщик тато її на ярмарку під св. Юром у Львові купив та каже до мене: Піду шукати за добрими людьми, котрі допомогли би виграти справу брата і Семена. В яке пекло перемінив Шмідайзен мій тихий рай на мою старість!... Чула я, що заскаржив тебе і мене за кошта. Хоче і хату загарбати.

Р о м. Скорше з Прокопом буде розмавляти чим...
М а т и Пощади хоч ти мене! (До Семена) Пійди Семене, поспитай ще там, де ви сиділи, чи не було там Орисі? Я обійшла за нею ціле місто, нема й нема! (Семен відходить. Являється Ганна.)

ЯВА XI.

Г а н н а Добре, кажу я вам, що вас стрінула. Моя пані післала мене до вас і веліла передати, кажу вам те, що я забула. Р о м а н Що? Хто? Передати? Г а н н а А я, те що я забула. М а т и Іди поспитай, ми почекаємо. Г а н н а Або я така дурна, кажу вам, по два рази сюди плентати ся? Ось вже й нагадала... Се письмо, кажу вам, сховала я за пазуху. Ось воно! (Передає письмо) Р о м. (читає) Знаючи небезпеку яка вам грозить, пересилаю грамоту, яку я віднайшла. Один з попередників мого доброго мужа, властитель дібр, надав одному з ваших предків сим актом на все млин, зрікаючи ся якоїсь пятої мірки збіжа. Зробіть собі відпис, а сам оригінал зверніть мені разом з сим листом. Р. С. Зробіть се нині та віддайте Ганні, яка почекає. Прошу ніколи мене неувзгляднювати! Я жєнщина нещасна але чесна, вірна своему мужеві та бороню його чєсти і хочу йому добра. — Марія Шмідайєнова. Р о м. Гм.! То ти, Ганно, щось наговорила! Г а н н а А чи я, кажу вам, даю моїй губі задармо їсти? Я нічого не говорила. Ні, правда, кажу вам, брєшу. Я говорила, що ви маєте образок пані. Р о м. Се портрет моєї стрийної. Ти довгоязична! Скажи своїй пані, нехай тобі утнуть кусєнь язика. Г а н н а А як, кажу вам, може бути жінка без язика? Р о м. Перейди ся по місті а за дві-три години віддам тобі грамоту ось тут. (Ганна відходить.) Являється Се мен В суді говорили мені, що була там дівчина, після їх оповіданя подібна до Орисі. Казали про неї, що мало не збоживолїла. Вона гадає, що ми вже не живі, або нас вивезли як засуджєних. Я шукав за нею по цілїм місті. Нема і нема! М а т и Бою ся, щоби собі чого злого не вдїяла. Звичайно хора, прибита горєм... Р о м. Нова журба. Нема моєї найдорожшої сєстрички! Так мінєєть ся в світі добре зі злим. Диви ся, Семене, ось грамота від пані Шмідайєнєвої! Наш процес вже вигранний.

Подарую панови Шмідайзенови кошта спору. Се м. Оріся шукає мабуть способу, як нас і млин вратувати. Не знає бідняга, що ми вже вольні та є грамота. Але щоби пані Шмідайзенова посилала вам грамоту, то се о ній не конче добре свідчить. Р о м. Можна про се спорити. Почекай ось тут, я піду зробити відпис грамоти. Мати Я піду зі Семеном за Орісею шукати. Може вона у своєї шкільної товаришки на передмістю. (Відходять)

ЯВА XII.

З'являє ся Шмідайзенова Пане Романе! Отримали ви грамоту? Жалую, що передала я через Ганну. Ще... Р о м а н Не знаю, як вам, ласкава пані, за се віддячити ся. Марія Я дуже нещасна жінка! Муж мій вніс до суду розводу скаргу. Люде будуть на мене пальцем вказувати. Я нічим не провинила ся. Але, чи була я в праві видавати вам грамоту? Р о м. Ви се видко зробили по внесеню його скарги о розвід. М а р. Я гадаю, що може неповоджене в процесі о млин його опам'ятає Чоловік в добрі та щастю гордіє і не знає міри. Правда, що він загарбав млин і мабуть не знає, що попередники зрekli ся прав до млина. Грамоту знайшла я случайно в старій бібліотеці. Р о м. Загал знає, що ви невинні. По розводі ущасливите якогось гідного вас чоловіка, котрий буде відгадувати ваші думки. Ви пані, такий ангел... М а р. По розводі ніколи не піду замуж. До монастиря... Бо се кинуло би на мене підозрінє і то вповні оправдане, що я провинила ся, а розвід є очевидно наслідком моєї вини. Але, ось бачу надходять ваші мама, Семен і старець. Пращайте, милий пане меценасе! Питаю вас лише, чи в моім процесі буду я могла просити вас о правну пораду? Ви знаєте закони та мого папа. Р о м. Все подам вам, достойна пані, найлучшу і найщирішу пораду. М а р. Під одним лише услівем: Виключно писемно. Пращайте! (Чути громи, наче стріли пушок) Мій низкий поклін. Годжусь на все, шкода, що так коротко і так мало з вами, пані, судило ся мені говорити. (Марія відходить)

ЯВА XIII.

(Зближають ся до Романа мати і Сем. За ними кличе голосно поспішаючи) Капелюшник Чекайте, не розходіть ся! Великі новини! За душу помершо... Отче наш, іже вси... Да святить ся воленька... Роман Я зараз верну, відпроваджу... Капелюшник Не відходіть, страшна вість! Мати Що таке? Може Орися! Смерть? Сем. Говоріть, що стало ся? Не видержу! Капел. Страшний сей рік! Мати Чути, як все гремять хоч ясний чудовий день. Нема хмарки. Люде зібрали хліб. Тішуть ся. Що се таке (повтаряють ся відгомони стрілів)? Над Романцем наче вогонь у воздуху. Сем. Так, так, я маю добрий зір. Капел. Ні, не те! Я йду від староства, де просив о дозвіл ходити за хлібом. Там урядники налякані, бо проголошено війну. Ворог перейшов границю. Пушки грають від 10-ої години. Вам не вертати домів! Всюди замішанє. Дворець на залізниці переповнений. Утікають. Прійшла депеша, що шрапнелі падали в палату п. Шмідайзена. Висадило стіну і влучило в голову а праву руку відорвало. Всі (здивовані і перелякані) Страшне, нечуване! Сем. І що забило його? Капел. Ого!... Сем. Але? Але? Ром. і мати Най з Богом спочиває! Сем. Не знати лише, хто майно його одідичить? Жінка бездітна... Не вірю, щоби він такою чесною смертю. Ром. Небіщик. Се вже не ворог... Він впрочім мав багато добрих прикмет. (В улицях міста робить ся переполох. Чути стукіт копит. Являеть ся війско: Переляканий народ біжить. Замикають двері склепів. Жиди спішають з великими клунками. Дальше веде жандарм скованих, увязнених інтелігентів і селян. Відтак машерує з піснею на устах Січове війско.) Капел. Питаю ся, чи годить ся забувати на висші ціли, Боже і людське добро? Все, як вода в вапнім млинні! Пливе мирно, потім дістаєть ся між дошки коліс а відтак в пропасть, у вир. Вода здорова, але хто в той вир попаде, тому горе! Так і війна! Ром. І воду можна пустити тихомирною струєю. Але звичайно самовладники забувають, що в добрі і в щастю сусіда є й загальне щастє, мир, добро...

Занавіса падає серед відгуків армат і брязкоту зброї.

ПЯТА ДІЯ.

(На великому просторі видно проворуч військові бараки зі шпиталем. На ліво хата і будинки мельників з руїнами млина. По середині в даль тягнеться поле битви. Видко рови і засіки. Перекутною тягнуть ся високі береги ріки, оброслі денаде лозиною. Зрідка чути стріли. Полею до берегу ріки біжать переслідовані вояками Лоза і Темний. Оба скачуть в ріку. За ними стріляють) Темний (голосно) Ми не зрадники ані шпігуни! Я з ним, Лозою етнографи: збирали воєнні пісні та ще й вишивки. Даруйте жите!

Лоза Не хватай ся мене, бо оба потонемо. Я не вмю пливати. Хватай рукою за лозу! Темний Я держу ся тебе, Лозо! Зле, дуже зле, що ти не вмєш плавати. Через тебе і я згину. Ой, ой, вир нас пориває... Лоза Тонемо... Хто оцінить наші заслуги для суспільности з часів перед війною і теперішні? (Вода заклекотїла. Оба потонули. Надбігають Вояки Вже? Потонули як руді подільські миші! До чого здало ся тепер таке цивільне дрантє! Порядний чоловік під оружем, боронить краю. Тільки шпігуни волочать ся з паперами, які ось погубили. Возмемо для воєнного суду (відходять).

ЯВА II.

(Перед бараковими шпиталями являють ся ранені жовніри і Марія як сестра — доглядачка. Ранений жовнір Я з під Новгородка, з Чорної Русї. Яка втїха, що панї нані, бо чужий то нїмий. Чужі тільки в книжках гарні й добрі. Війна навчила нас. Я забув... Маю письмо від жовніра, що недалеко звідси над Стиром впав смертельно ранений. Заткав я єму, ворогови, рану ватою а він до мене: Друже, дякую!

Передайте на ваш бік се письмо... Вскорі занімів. Ось сей лист, видко кров. Марія (читає) Александрі Мельник, мамі, та пані Марії Шмідайзен. Доручить, хто ласка... Цілую вас і здоровлю тим лїтнім подувом і милою свободою рідного краю. Я здоров — повиліченюся з рани. Час йде черепахою! Чи стану ногою на тїм святїм порозї, котрий тато вложили в рїдній хатї? Ах, туди вже так недалеко! Завтра наступ... Здоровлю найдостойнїйшу паню Марію. Чи вийшла за муж? Є вістка, що Орися на Угоршинї. Семен зі мною. Молїть ся! Завтра наступ... Роман Мельник. — (Марія падає на лежак). Слабну... Чорніє в очах. И н ш и й р а н е н и й ж о в н і р Навіщо дав ти нашїй, добрій панї сей лист! Єї видко кров на листї так... А може... він, що згинув..? Внесїм єї до середини до лїкаря. Рука з листом залякла. (Марію вносять на лежаку до бараку).

ЯВА III.

(За рікою на полі битви яко офіцер Роман до Семена і других жовнїрів) Відважно! Ворог наступає! Семен (в сторону ворогів) А вважайте на мене, бо як згину, то краєвий, млинарський промисл підупаде... (Чути крики: гурра і другі. Починаєть ся наступ. Роман мїрїть ся ясною збруєю з ворогом, подїбним до Шмідайзена. Останньому помагає лїсничий, котрого Семен атакує. В хвилї, коли Роман мав вдарити свого противника в голову, падає голосний вистрїл з поза Романа. Противник падає і гине. Семен ранить багнетом смертельно лїсного в шию в своїй оборонї).

Лїсний Вмираю... Пізнаю; се ви, Романе і Семене! Прощайте менї за усе, руїну і побої. Обїч мене впав ваш противник, Шмідайзен.

Ром. і Сем. Що?! Хто?! Він?! (Приглянувши ся мерцєви) Так, дійсно!.. То він не вмер в палатї, від кулі? Лїсний Тодї відорвало голову Плятови. Ми оба били ся по сторонї ваших ворогів. Небіщик Шмідайзен казав менї перед битвою, що відбудує і віддасть вам млин... Ох, ох, ох! Роман Він не був злий чоловік. Лїсний Подайте руки! (Подають і клякають над обома. Лїсний умирає) Роман (до свїх жовнїрів) Похоронїм їх чесно

і в спільнім гробі. Помиляти ся, річ людська. (Копають гробі хоронять впавших в бою Шмідайз., лісного і других. Клякають до молитви. Відтак чути трубку. Являє ся) В и с ш и й о ф і ц е р і проголошує: Славні борці! Честь вам і слава! Тіште ся, бо вертаєте. Надійшов урядовий приказ, що заключає ся мир! (Всі кличуть Славно!) Скінчило ся велике лихо. Най жіє рідний край і єго оборонці! (Взаїмні желаня і веселі пісні.)

ЯВА ІV.

(Жовніри машерують з поворотом попри бараки. Стрільці, жовніри і народ підносять оклики: Най жіє Україна, Волинь!.. Р о м а н Слава усїм, що трудили ся для вітчизни... Г о л о с и з товпи Любили батьківщину, свій млин, котрого вороги не будуть уже розбирати... Р о м а н. Се ви, Іване Костик, наш сусїде! Дай вам, Боже, всякого добра з миром! Г о л о с Дякую. М а р і я (перед баракком засмучена, до ранених жовнірів) Казав мені лікар, що настав мир. Р а н е н і Побачимо жінки, діти, наречені... Се вже вертають, чорні, помучені, (Надходить також Роман і Семен. Являє ся з клунками втішений) Ж и д (говорить до себе) Дурень, хто з війни вертає без руки або ноги! Більший дурень, хто на війні не зробить маєтку. Ну а найбільший, хто любить вітчизну не так як я... (відходить). Р о м а н Не в зелїзі і бетоні мир, але в нездібности шкодити другому сусїдови. Усувати і наміри шкодити! Тоді засяє світови дійсний мир і моральне, обновлене право, а так то вавилонська вежа і то не лише єї символ. Війна прїйшла з душ, котрі були в Газї, а не були в Вифлеємі. Людські гадки і сили не старчать до краси і щастя нашої планети. Звідси то і вежа Вавилонська. С е м. І я тої гадки, тому волю стирту збіжа і повний кіш ішениці в своїм млинї, як роздумувати над вежею в „бабській кольонї“. Г о л о с и жовнірів Дякуємо, пане Романе, за мудрі слова. Р о м. О, Боже, ми вже дома! С е м. Біжу скорше до мами; може Орися приготовляє ся нас прийняти. Р о м. Радість подавай обережно як лїк! Що се за будівлі? Військовий шпиталь... Бідні герої! (В тім моментї, стрічаєть ся з Марією) М а р і я (врадовона кличе) Яке щастє!? Чи дійсність? Се ви, пане меценасе Романе? Читала я ваше письмо...

скервавлене. Гадала, що ви не між живими... Р о м. Витайте в здоровлю і щастю! Лист передав я патрулею. Він або в неволі, або поляг. Не вернув — мав наречену, бідну матір. М а р. Бідний він і другі нещасливі, бо мир вже для них не радість. Р о м а н (цілує її руку і відходячи в напрямі до рідної хати) До милого побачення, ласкава, милосерна пані судко! М а р. (до себе) Вважає мене за близку і вже су судку...

ЯВА V.

(Роман стрічає ся з матерю) Р о м. Найдорожші мамо! Як ви постаріли ся?! Мати Любий сину! З Богом видержала я лихоліття; з тугою і молитвою. Не покинула і серед куль того розваленого млина. Він має якісь чари. Навіть ворожі війська жалували і хотіли вже будувати для нас, але я казала: Чекайте, як син верне, то він його обновить, бо нові часи настали. Свої герої по свому кладуть основи. Р о м. Мамо, ви найбільша героїня! Ви берегли сих останків на місци. Се найгарнійше діло, се свята справа. Мати Говориш про найгарнійші річі, про будову млина. Скажи мені по правді: Що є на світі найгарнійше? Р о м. (надумавшись) Мамині очі! Мати Ти так з любови до мене старої... Ні, сину, найкрасше на світі, то маленька дитинка на рамени матери, при котрій стоїть любий, молодий муж. Р о м. Ага, мамо люба! Ви все своє, щоби я, доки молодий, женив ся. Та я вам не противлю ся. Тепер по війні нове жите, нові надії, нове щастє. Мати Пані Шмідайзенова не схоче нас так нищити як єї небіщик...

ЯВА VI.

Се мен (входячи до пепередних) Один жовнір-селянин, бідний ранений, приніс вам гроші за мливо, бо перед війною завинив. Ось они (віддає)! Р о м. Наш народ найліпший з усіх. Я пізнав його на війні серед жорстокостий кровавого танця. Мати Спаси Біг йому! Не хоче кривдити бідної вдови. Се мен (даючи письмо) Ось знова письмо зі суду. Шмідайзен вже на правді, а хоче кошта процесу. Секвеструвати. Мати Останнє, що мені

зістало... Сем. Скажу правду. Комісія прийшла забирати вам худобу. Як тільки вийт з возним увійшли до хліва, а я за колодку — тай замкнув їх разом. Вже сидять з годину та кричуть мов несамовиті: „Пустіть нас, відчиняйте двері“. Ром. Тебе, лемку, нічо не направить! Що вони винні? Їм так кажуть робити. Сем. Най вони застановлять ся хоч в хліві і скажуть християнське слово тим, котрі їх післали, що старенька мама тай ми жовніри, що тільки на війні набідили ся, заслугуємо собі на те, щоби мати ложку молока. Мати Семене, випусти їх! Що инше худобина, а що инше чоловік. Сем. Часом все одно! Але тепер випускати непезпечно... Розгнівані, пімстили би ся. Нехай добре зголодніють, тоді, мамо, злагодьте перекуску. Я випущу, а ручу, що як мухи до меду, так пожене світла комісія до миски. Ром. О, Семен, хитрої і практичної владі! Таких людей треба нам і по війні. Ром. Ось, мамо, йдуть до нас якісь пані! Мати Се пані Шмідай-зенова. Вона як милосердна сестра все сюди довідувала ся. Її жаль... (Марія входить з другою сестрою Червоного креста).

ЯВА VII.

Мар. Поздоровляю вас з поворотом сина, Семена! Мати і Ром. Витайте! Гість в дім, Бог з ним! Мати Але нещастє моє, нема Орісі. Все до щастя бракує половина щастя. Мар. То мудра, чесна дівчина. Коли військовий кордон упав, то вскорі і вона справить вам радість. Я довго не забавлю ся у вас. Ви витаєте Романа і тїшите ся ним Війна зробила його мимо трудів ще кращим... Я прийшла попрацати ся, бо шпиталь розвязують з завтрішнім днем. Війна скінчила ся. Хорих перевозять до міської лікарниці. Мушу тепер заняти ся господарством. Богато понищено, спалено. Пусті руїни палати. Мати Четвертий рік уже. Надягніть ясний стрій. Давно по жалобі... Мар. Скину одяг сестри Червоного Креста, але і дальше нею остану. В моїх добрах тільки сиріт, калік, вдів... Не гнівайте ся, коли патякуете на жалобу, що мій небіщик муж вам... Ром. Ми лише боронили млина і тої батьківщини. Мати Небіщик Якубцьо говорив часто, що його родина

стара, укр.-литовська; ще за часів синів короля Данила осіла тут над Стиром. (На Романа вказуючи). Се останній нащадок. Тому такий завзятий (сміється)! Але він змякне... Мар. Я все за вами промовляла. І я зі старого роду Четвертинських з під Люблина. Чужі опікувалися мною, сиротою. Не згадували про славу нашу минувшину. Доперва пізнійше дочиталася я о всім і своє полюбила. Як кінчився мені 16-ий рік, тоді вже й видали мене за мужа молоду, недосвідчену... Сем. А мій тато був швець, мама шевчиха, а по війні як не буду мати млина, то візьму за герб лем копито. Ром. Встидайся, Семене! Нам належить не відтручувати людей, але всіх зі старих родів по часті уже відчужених, здиювати. І у них під шовками є щирі, добрі, наші серця. (До Марії) Ви, ласкава пані, були все для нас наче рідня. Так ви усім припали до серця. Прислали мені грамоту. Але Боже Провидінє інакше... Мар. А кайдани хто з вас скинув? Ром. Се ви, тота пані з двома свідками? Тоді? О, стократно вам дякую. (Цілує їй руку). Сем. О, ті кайдани мені дуже несмакували! Ром. Пані, ласкава, добра! Одушевляюся сим вашим благородним серцем. Мар. Одушевленє се прикмета ідейних людей. Ром. Не були би, пані, ласкаві нам щонебудь заспівати? Мар. Я переняла від бідних ранених вояків одну пісню. Заспіваю, але ви, пане Романе і Семене, помагайте... Ром. О, дуже радо. Сем. О, то мені не подобаєся!

Мар. Пташка в вирай відлетіла
Тай стало сумненько.
Чогож пісня заїмла
Чи болить серденько?

Не відлітай в чужі краї,
Пташечку веселий,
Не лий слези з очей карих,
Хлопченьку милий!

Пливе вода в Стир тихенько
За морем глядає,
Ой чи не моє серденько
За нею зітхає?

Мати Що за гідна пані, та що за гарну пісню співає! Мар. Ха, ха, ха! Що мені сталося? Я не прийшла співати, але попрощатися. (До Романа) Я маю при тім і до вас діло... Може поговоримо над ставом, де тому кілька літ підчас польованя... Там чекати мене моя товаришка. Ром. Радо (виходять всі з хати)!

ЯВА VIII.

(Попередні. Чути голоси Комісії з хліва) Змилюйтеся! Пустіть! Що скаже моя жінка?! Сем. Обірве вітови чуприну, нехай не ходить по чужих хлівах. Мар. Чиї се голоси? Сем. Ось випущу їх. Побачите! (Відчиняє двері. Втім вибігає ексекутор — возний падає в обійми матери а вїйт в обійми Марії) Мар. Вїйте, а се вам що нині стало ся? Сем. Та в старій печи також дїдько... В і й т (завстиджений) Дуже перепрашаю ясновельможну паню, то сей ледащо (вказуючи на Семена) замкнув нас в хліві, коли ми оцінювали... ялівку. Мар. Може се справа спричинена моїм мужем... за кошта? Возний (гикаючи): Та-та-так-па-па-ні! Ось-вось пи-пи-пись-мо. (До Семена). Че-че-че-кай, пі-пі-підеш до крі-крі-крі-мі-на-лу! Сем. Ходїть лучше до ха, ха, ха, (сміючись) ти, пере-ку-ку-сити. Ё там сметана! Возн. Ми го-го-го-ло- Сем. (перериваючи) дри-ї! Я се давно знав. Ходїть зі мною до кухні. Мар. Тривайте лишень! Як спадкоємниця небіщика мужа, зрікаюся коштів спору. Зголосїть сю мою заяву в судї. В і й т. Все зробимо. (До возного). Ходїм скорше. Возний Ми не го-го-ло-дри-ї. Ми го-го-ло-дні. (Всі відходять).

ЯВА IX.

(Марія і Роман.) Мар. Я хотїла вас просити чи не поручили би менї якого щирого чоловіка на управителя мого майна. Я вдова, одинока, ні свояка ні приятеля... Ром. Щиро вас, панї, жалую. Мене ніхто не пожалує. Мар. Ганна говорила менї, що маєте наречену. Ром. Вона мене не пожалує. Мар. Чому? Ром. Бо я її ще не маю. Мар. (утїшена) Ах!...! Підчас війни багато молодих людей позаручувало ся. Ром. Чи вас тішить се, що не маю щастя в любовї? Мар. Боюсь, що може я нещасна не розумію щастя щасливих людей. Ром. Не слїджу за чужими тайнами серця. Родинне житє, а так само домашнє затише вдови уважаю святїстю. Мар. Хвалю ваші погляди! Але й питаю: Чи затише домашнє вдови є вже монастирською келїєю? Ром. Старші вдови моглиби до монастиря, але вдовички

гарні, молоденькі як пампушки під пущене, повинні мати не управителів але повномочників. Мар. (соромливо) Або я знаю... Ром. Ласкава пані! Я вас доси дуже цінив... Се кажу так по правді, як правдою є, що лучі сонця огрівають землю, що розум є в правді а правда в чесноті. Ви вартні найбільшої любви. Я її скривав та провадив зі собою борбу. Ви були замужні. Я і процес був би інакше ще провадив. Але мені було жаль, щоби муж з вами зле не обходив ся. Ви дали докази правдивого, жіночого чувства і тепла, яке з вашої вдачі на всіх віє. Ви скривали своє домашнє терпінє. Ваш образ стояв мені все перед очима. Ганна правду казала, що я мав вашу фотографію. Ось она (показує єї) В душу мою врив ся запит: Чому такий ангел став женою Шмідайзена? Мар. Не висказуйте ся зле про мого... Мене се болить. Ром. Високоблагородна пані! Простіть мені за невисказану гадку... Не могу серця мого довше обдурювати. Ви для него пречудний рай! Ви зірниця — дорогосказ для путника в дорозі до рідного краю. Скажіть, прошу вас з глибини моєї душі: Чи можу бути не управителем але повномочником вашого чудного, благородного серця? Я вас люблю над усе в світі. Мар. (в мріях) Хто так, як ви, любить свою землю, свій млин, того я мушу полюбити. Дорогий, „повномочнику мого серця“ управителю моєї долі, котра мене доси обманювала!... (Роман цілує в захваті єї руку) Ром. Солодне мені над все в світі те признанє любви! Розпилюю ся в моім щастю. А може ви жартуєте? Я син мельника... Мар. Але чесний і образований нащадок старого роду. В мене вмовляли опікуни — зайди, що люд наш мені не рівня. Але я відчула інстинктивно, що була би невдячною і безідейною, наколи би я не вернула до наших, не чужих традицій. Моя любов до тебе, Романе, свідком моїх щирих слів. Ром. І не снило ся мені таке щастє! Не жаль і терпіти за свій млин, коли ті змаганя дають таке щастє! Утішу мою горем прибиту маму. Мар. Ні, обое її утішимо. Вона виховала не лише сина і то такого, але і випестила мені долю. Ром. Небо всміхаєть ся мені ясным сонцем. Мабуть за моє чесне, молодецьке, невинне житє. Мар. Час нам до хати! Представ мамі твою наречену. Ось заїжджають

якісь дві жєнщини. Висідають. Хто би се були? Р о м. Ідїть, Маріє, до мами. Я з ними поговорю. Може в справі закупна сюди прямують. Одна біжить скорше (Марія відходить)...

ЯВА X.

(Надходять спішно Оріся і незнакома пані в чужинецькїм одягу і з клунком.) Р о м. Оріся! Дорога сестричко! (Цілюють ся.) Розкажуй, де ти була? Мама за тобою очі виплакали. Оріся Здорові? Р о м. Так! Оріся А Семен є? Р о м а н. Є, з медалею за хоробрість, але дуже зажурений? Розкажуй усе! Оріся. Біжу звитати ся в хатї, а ти поговори з сею панею. Вона товаришила мені від границі. Говорить, що читала про смерть п. Шмїдайзена. Я не вірила. Вона говорить по нїмецьки. (Відходить).

ЯВА XI.

Незнакома пані (до Романа) Parlais vous français, Monsieur? Р о м. Non mademoiselle! Я говорю лише по нашому, а слабо по нїмецьки, deutsch. Незнакома. Ich wollte bei Her um Rat biten in wiktiger Angelegenheit. Р о м а н. Говорить пані! Bitte. Нє з н. Der bisherige Gutsbesitzer, mein selig verstorbener Gemahl, Adam Schmiedeisen. Р о м. Що? Ви жінка Шмїдайзена? Незнакома Oui. Ici Zeugnis der Trauung, die uns vor dem Kriege erteilt wurde. (Роман читає) Р о м. З вами оженив ся у Франції небіщик... Шмїдайзен? Правда!... Він тоді виїздив. Вернув на самі жнива. Та се свідоцтво вінчання. (До незнакомої) Er hinterlies kein freies Vermögen für sie Mademoiselle. Довідайте ся о всїм в суді. Im Gericht, in der Stadt erfahren Sie, gnädige Frau alles. Нє з н. Ich war krank. Das Kind starb mir. Au revoir! Р о м. Працайте! (Незнакома відїжджає. З кімнати виходить Марія з матерю, Оріся з Семеном).

ЯВА XII.

М а р. Романе, хто се, ся пані? Р о м. Чужинецька пані. Кажє, що вдова по військовім полковникови. Питала ся про один хутір над Стиром, де єї муж в борьбі поляг. М а р. Жаль мені єї, гарної

вдовички. Чому так скоро відїхала? Скажи, чи заїздила вона коли давнїйше в сї сторони? Р о м. Нехай мама і Орися скажуть... О р и с я Я її вперше стрїнула в поchtовім возї, котрим їхали ми разом. М а р. Романе, дай менї слово, що ся панї сюди бїльше до тебе не заїде. Я її чогось бою ся. Р о м. Даю слово, що єї впрочїм не знаю і не хочу знати. М а р. Другому не повірила би я. М а т и Говори тепер, Орисю, де і як перевела ти час війни? О р. От скажу вам, що привезла я гроші на відбудову млина. М а т и. Звідки їх узяла? По процесї їхала я до столицї старати ся о уласкавленє брата і Семена, але народ утїкаючи з вибухом війни, потягнув мене зі собою. Під Галичем відобрали менї батьківське срібло. Потім бачила я нужду і бїду народа в Долинах-дворах. Стрїнула я там стрийного брата, що на чужинї розбогатїв. Не мав кому грошей дати, бо дїтей не має, а жінка, чужинецька, його не любить. Коли я йому розповіла про наше нещастє, то дав менї 10.000 на відбудову млина. Тому справа поладнана. Роман має свобідні руки. Жени ся, бо час утїкає а старий соколик не варта і за воробця. (До Марїї) Ви тепер, панї, не забороните млин відбудувати. Я лише дивую ся, що ви дозволили своєму мужеви на таке дїло. Мій муж буде мусїв мене слухати! (Семен кашляє наче не чує). М а р. Я не позволю млин відбудувати! О р и с я Дивїть, а люде і Роман говорили, що панї такі добрі а то чим горщик... Р о м. Орисю, не говори так! О р и с я. Може ще подякуєш за зруйнованє млина? О т и, змінив ся! М а р. Я ще раз повторяю, що не позволю вам млин відбудувати. О р и с я (Остро) Чому? Чому? М а р. Бо я сама відбудую... С е м. Люблю такі панї, що лем будують, а не руйнують! О р и с я (Здивована.) Що? — То я відошлю гроші. С е м. Нема конечної потреби. Він не має дїтей... в чужім краю. Може на старість поверне сюди умирати. (Надходить Капелюшник).

ЯВА XIII.

(Марія дає молячому ся Капелюшникови милостиню.) Помолїть ся за небїщика. Капел. Відмовлю пацїр, тїльки умучив ся. Старї кости. Ви щось наче спорите. Ви тут, панї? Догадую ся. Я вам по-

раджу. Збудуйте новий млин по другім боці лотоків, а на сім каплицю Матери Божої. Один жовнір привіз з війни з чужого краю добичу, ту корону, котра з монастиря пропала. Є там підпис. Р о м а н. Правда, Маріє, що так буде добре? С е м. Слухай ради старших, а роби як жінка каже! М а р. Буде так, як божий старець каже. Для вас, дідуся, поставлю приютник при каплиці. Ви будете співати про віднайдену корону, війну і як млин будували. К а п е л. День мій, вік мій... Най вам Бог благословить з роси і води! (Роман цілує руку Марії.) О р и с я А се що, Романе? К а п е л. А ви були в світі, та не розумієте? Буде весіле. Видко люблять ся. Ось я забарив ся. Працуйте в щастю! Отче наш іже єси... М а р. Працуйте (Капел. відходить.)! С е м е н (до Орисі) Вони люблять ся. Я гадав, що то ми лем вміємо любити ся. Р о м. Знай, Орисю, що пані М а р і я моя наречена, а твоя будуча братова. М а т и Вона мені казала, що ти вже по слові. С е м. О, Роман добре процесовав ся. Правуйте ся так усі, молоді люде, а тоді буде млин і мельни... М а р. У вас, Семене, серце як золото, а язик як долото! О р и с я Справді чудно. Як се склало ся? Гратуюлю. Р о м. Стало ся як звичайно: Залюбив ся, осьвідчив ся таї скоро буде „оженив ся“. М а т и Яка судьба! Жінка Шмідайзена моєю синоюю!.. С е м. Добре, що далеко поховали, бо якби почув то... Р о м. Лиши в спокою. М а р. От люблю сего Семена за його простоту і щирість. Він мислей не вміє скривати. Р о м. Семена любиш, не мене? С е м. О як налякав ся, пане Романе! М а р. Я тільки тебе, Романе, люблю, а Семена так милую, що порадила би єму... С е м. Що? Що? М а р. Оженити ся з Орисею. (Орися зачинає порядкувати в хаті) С е м. (тихцем до Романа) Поспитайте Орисю, чи піде за мене? Р о м. Орисю, підеш за Семена? (Орися мовчить) М а т и Доню, ти щось крутиш? Підеш за Семена, чи ні? С е м. (тупнувши сильно ногою об землю) Підеш, чи не підеш? О р и с я (гадаючи, що се брат її питав). За Се-ме на. С е м. За мене? О р. А чи я тобі давнійше та нині в ванькирі не говорила, що піду за тебе? Р о м а н Хитрий Лемко! С е м. Я хотів лем чути при свідках „офіційно“ бо дівчата часом „микитять“. М а р. Я не дивую ся,

що дівчині тяжко виречи се слово „Піду за муж“. Чи знає вона, яка доля її чекає? Чи той муж не стане опісля для неї „вуж“, котрий задавить, затроїть бідне житє. Бувають і жінки подекуди винні. Замашена рученька, спізнений обід, брак радости на лиці у неї, як муж вертає домів, от причини, чому муж опізняє ся до хати, а заходить деінде, до торговлі на друге сніданє, вечеру. Чим далі тим і гірше. Р о м. Я тїшу ся такими свідомими жінками. У нас дівчата і жінки лучші, як за границею! С е м. А хлопці не гарні, добрі юнаки? (Входить Ганна, опісля коміняр).

ЯВА XIV.

Г а н н а Не мали пані куди зайти, та аж сюди! Ледви, вас, пані, найшла. Вапа товаришка наскучила собі так довго ждати. М а р і я (до Романа) Правда, добра дівчина? Доглядає і майна панів і їх самих. Р о м. Вона у тебе довше служила. М а р. Чую ся щасливою. Бажала би я, щоби і Ганні який жених навинув ся. Справила би я єї весіле за вірну службу. Г а н н а Пані гадають, що я не мала ладних, кажу вам, хлопців як цукорки! Всі вони лише женихати ся, таї женихати ся. М а р. Але ти маєш якусь орудку? Г а н н а Коміняр йде за мною. Він хоче заплати за комини від розваленого замку. Ось і він! (Являє ся Конрад Сухар).

К о н р а д С у х а р коміняр. Слава Богу! Я все понєваж тільки з Богом! Присутні На віки слава! М а р. Ось вам винадгородженє за комини. (дає гроші) К о н р. Дякую. Я просив би ясневельможну паню (кланяючись підхлібно) понєваж о протекцію. М а р. Чого собі бажаєте? К о н р. Де лише прийду всюди чую, що той женить ся, тамтої понєваж уже одружив ся. То чиста пошесть по війні. Лип я бідний один! Як вмру, ніхто не заплаче за мною. Хиба вовк завив. Мені дуже сподобала ся отся, понєваж, панна Ганна. Вона у пані, тому питаю, чи міг би я взяти її на сопутницю мого трудолюбивого житя. С е м. Ага, труболубивого, чорного житя. Г а н н а А пек тобі комінярисько! Ще чого не стало? (Відвертає ся від него.) С е м. Ти чорнявий, шукаї собі бльондиночки не Ганни шатинки. Г а н н а Я би за Семена... то єще... К о н р. Не

„пекай“ Ганно! Як ми йшли сюди, то чи не говорила ти, що якби я поневаж скупав ся, перебрал ся... Сором, що дівчата дивлять ся як зверху чоловік виглядає а не міркують, чи в середині добре серце. Ганна Я тебе перебраного не бачила... Ко н р. А не памятавш, як ти мене в місті в вечір св. Андрія зловила поневаж на шнурок. Я служив тоді поліцаєм. Ганна Було собі взяти той шнурок! Я через тебе сиділа в арешті, а бідні мої пані самі варили, дрова носили... Се м. Перепроси Ганну! (Коміняр хоче її цілувати, вона ударяє його в лице. Коміняр хоче відвернути увагу присутних, цілує мельника Семена) Се м. Іди нечистий! Ще мельника замастиш! Ти був тоді в вязниці в нечистій справі. Ганна Я чула, як він намовляв пана, щоби відняв вам доїзд. Іди, війсь на чотири вітри! Ко н р. Моя поневаж, люба Ганно! Не жартуй! Ганна (хватає за мітлу) Забираєш ся? Се м. Коли їх обох вже така „поневаж“ ніжна любов, то і я вчиню добре діло! (Викидає коміняра за двері.) Ганна А то дереза, кажу вам... Гадає, що я Ганна зву ся, то вже „Поберім ся небого“ До того ще чорний. Ро м. Нічого казати, мудра дівчина. Се м. А якби так я мав в млині помічника молодого, білого, пішла би Ганна за него? Ганна Я его не бачу, тай не плачу. Але, котра дівчина зарікає ся? Я буду далі служити у моєї пані. Ро м. У нас обох, Ганю, бо пані вже моя наречена. Ганна (до пані) Та на село за п. Романа? В місті красші хлопці. Ага правда! А чи не казала я тоді пані за той образок. Пані не вірили. Хто не вірить, той змірить. Мар. Романе, правда, що ми останемо на селі? Я село дуже люблю. Кільки ту не криє ся під споловілою одежою нашого священника та селюха краси душі, патріархальних чеснот нації і доброти та простоти серця? Роман І я тої гадки. Се м. А я ні, бо волю свободу і по вінчаню!

ПОСЛІДНЯ ЯВА.

(Входять Січовики — добровольці. Вертають з війни при звуках музики. Усі прибрані в зелень. Многі декоровані. На переду Атаман (до передних). Вертаємо і хочемо додержати слова. Ви-

бухла війна. Годі було млин будуваті. Тепер нічо не перешкодить. Ми усї возмемо ся до праці у своїм вольнім від ворога краю! Мар. Славне воцтво! Тепер і жінки уже допоможуть, бо і їм стане лекше. Тому не гнівайте ся, що я, наречена п. Романа, відбудую сей знищений млин. Січовики Що чуємо?! Панї пристали, вернули до нашого народу? Мар. Я вийшла з того народу і жию на тій славній землі. Мати О, коби більше у нас таких розумних, благородних сердець! Атаман Гарний примір! З часом і другі повернуть так, як ми вертаємо з чужих, диких сторін до нашої батьківщини. А тепер преславне товариство: Складаймо желаня (складають молодим бажаня) та заспіваймо, бо пісня, то наша душа.

Співають: Летіли білі гуси через сад
Кликали Марю на посад.
Ой що то вам, білі гуси, з того
Тай до посадоньку славного?

(Мар. і Січовики) Наша Орися, княжна наша
Зловила собі пташа
Там на зеленім житі } Всі повторяють.
Щоб мала з ким жити. }

Ми до шлюбоньку підемо. Зсичпайте, свати, року,
Молодую ведемо. Кидайте на дорогу
Молодая, як ягода, Молодій, молодому
Червоная, як калина Аж до Божого дому тую.
Солодка, як малина. Під гору крутую, під церков свя-

Роман і Семен виступають приспівуючи:

Ой сїчана калинька, сїчана,
Ой звінчавсь Марись звінчавсь.
Ой сїчана калинька на дрібки
Ой звінчавсь Марія на віки.

Марія, Орися і Ганна співають:

Ой сїчаний барвінок, сїчаний,
Ой звінчавсь Роман звінчавсь
Ой сїчаний барвінок на дрібки
Ой звінчаний Семко на віки.

Приспів усїх до матери:

Вийди, матінько, з хати
Семен, Марись звитати
Як одно так другое
Вже обоє твої.

До Ганни :

Виломали ся волн
З нової обори.
Вийли яриченьку
На коровай пшениченьку.
Тай Гануся і ходить
Білі рученьки ломить.

Учув тебе хлопченько
Не жури ся, доненько,
Є пшениченька в стозі,
Є в стозі і в коморі
Буде й тобі на столі
Буде коровий на столі...

М а т и А тепер моє слово (плаче з радості):
Покажіть мені матір, котра не тішила би ся щастєм
дітей і то яких дітей? Такої любої невістки на всю
Україну і такого Семена, лемка. Своїх дітей не хвалю.
Я їх мати! Всі їх знаєте... М а р. Благословіть і будьте
сироті мамою Сем. І я сирота. М а т и За сиротами
Бог з щастєм і дарами! Благословлю вас, діти! Від-
будовуйте і працюйте при своїм млині! Він вас і всіх
добрих людей найлучить разом. Не забувайте про
нійого, та працюйте для будучого покоління і спіль-
ного добра. Чужинцєви не відступаайте, бо наложить
вам кайдани! Січовики (повторяють слово) кай-
дани! (голосно) Свій млин, своя стріха, своя слава,
своя втіха!

Декорація змінє ся. Видко новий, гарний млин.
На другім березі ріки — ставу чудну святиню.
Дієві лица і Січовики танцюють і стають в живий
образ. Над молодими парами підносять вінки. За
кілька хвиль

ЗАНАВІСА ПАДАЄ.

Посліслівє.

Всі події, які стали підкладом сеї драми взяли ми з дійсности і достроїли їх лише часом до одноцільности акції. Так пр. події, згадані в другій яві I. дії, і при кінци III., відбули ся памятного, разом страшного для автора дня 19. червня 1880 р. О тім свідчать і судові акти. Всі прочі, мали місце безпосередно перед війною або в часі війни.

За останню четвертину столїтя виїшли у нас всего дві-три драми відкинені конкурсними Комісіями (Видїлу Краєвого „Учитель“ Франка і Провсвітою „Сонце Руїни“ Пачовського).

Ми відчуваємо, що занепад нашого письменства на поли драми, є дуже великий...

Тому, наш Млине, поставлений при здорових, могутних струях води-ріки, мели нову папню для нового покоління — свідків великої, взнеслої хвилі! Не дбай про сусідство вітраків, які лишень з вітром мелють, а тоді і свій хліб буде! —

Астор.

Від Редакції.

Цїлею нашою є видавати оригінальні твори таких наших письменників, на котрих виховувало би ся і ублагороднювало нове покоління.

Найблисший випуск міститиме: Новелі і оповіданя, відтак появить ся Історія укр. літератури або клясичного мистецтва.

Мило нам подякувати Впов. землячкам і землякам за заохоту до сего діла, а патріотці, Впов. Панї Сидоровій Палїєвій за надісланє 200 К. на покритє величезних коштів накладу.

Адреса редакції — видавництва:

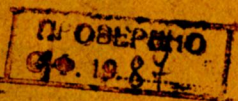
о. др. Застирець Йосиф

проф. І. Акад. гімн. або вул. св. Софії 20. Львів.

B2491

1992

0,60k

2005

177992

B 2.491

B 2.491